

25. 07. (субота)

СЕМИРАМИДИН ВРТ / Емсура Хамзић

Катарина Брајовић, књижевни критичар

ЧИСТОТА И ТАНАНОСТ СТИХОВА

Постављајући идеал љепоте ријечи и чистоте мисли у прочеље своје поетике, Емсура Хамзић задала је тон на чијој висини није лако остати. Зато читање њених стихова уздиже на прсте и најсуптилније читалачке сензибилитете, успињући имагинацију уз вертикалу витке и слободне лирске конструкције. Тај неопходни и племенити напор, духовна вјезба, доноси плодове свима који су у стању да кроз Семирамидин врт прошетају вођени сигурном и мирном руком наше пјесникиње, рекла је започињући представљање књиге Емсура Хамзић, књижевни критичар Катарина Брајовић.

Идеал љепоте ријечи значи ону неспорну и саморазумљиву љепоту која не тражи тумача нити посредника, јер је очигледна и непорецива, јер је од искона и од непропадљивих твари саткана, јер не познаје границе и идеологије, јер је неупитна и неухватљива, једноставна у својој савршености и недјелјива упркос својој свеобухватности. То је она љепота којој украс није потребан, јер је она урешена сама собом, својом природом огледала у коме се види само оно што може бити добро, ма колико танка била нада.

Баш из тог зрнца наде испреда се и друга нит која води кроз *Семирамидин врт*: снажни и моћни, ови стихови саплетени су од свијетлих и дубоких али чистих мисли, као да су извирали из дјечије душице, из мајчине постелице, из невине ручице. Дирљива је и потресна, задивљујућа и опомињућа та чистота чију тананост никакво зло не може ни окрзнути, пред којом се грубост и бахатост стиде а насилници своју руку окрећу на себе, као у Емсуриној *Кармини*.

Зумирање: Као да се лирско исповиједање гледа кроз прецизни објектив, нашој пажњи намећу се слике детаља и широких пасажа, да би кроз њихову брзу смјену, у кадру ових емотивних снимака остало пољуљано читалачко самопоуздање, што нас често враћа са краја на почетак стиха. Очи тешко вјерују да се у хартију утиснула таква храброст – реченица која се отима и нуди истовремено.

Мотиви и традиција: Емсурин лирски нерв осјетљив је на митско-историјске сензације, оне њежне и неупадљиве трагове прошлости који су остали на временском решету, као нанос који се подразумијева и, по правилу, не продубљује. И као што се на крају увијек испостави, најмање знамо о ономе што је одувјек било наше, што смо усвојили без коментара, што је у нашу свијест унијето кроз рјечник, што смо са мајчиним млијеком посисали. Овакву врсту непажње Емсура себи неће допустити, па ни онима

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

који прочитају њене стихове: сви ти ликови које смо оставили у колијевци цивилизације, у оном митолошком епицентру нашег свијета који се љуља, појавиће се у овим емотивним иконама, да би показали своју слабост и људскост, своју узвишеност и блискост боговима.

Лексика: Ова по обиму невелика књига стихова поново буди из мртвог сна армију оних ријечи које су до нас стигле на врховима јатагана, као вјесници далеке империје, у чијој хладовини је наш језик стиснуо своју душу и окаменио се. Данас, кад се више не гађамо тим камењем, него разговарамо, егзотични тонови Емсурина поезије доносе један нови квалитет српском језику, неуништивој есенцији постојања у времену. То није она Шантићевска линија која се доста оштро оцртава у историји наше поезије, подвлачећи се под севдалински дух, већ дубља и аутономна карактеристика која се напаја из посебне и богате традицијске равни, оне исте усмене књижевности на коју треба да будемо веома поносни. Такође, то је лексика која израћа из дубина духовне поезије, утискујући се у нови текст љубави и покорности према Узвишеном, према Творцу, Богу и Вишњем.

У преплету пажљиво изабраних ријечи, боја, мириса и уздаха твори се готово барокно узбудљиво ткиво ове поезије, зрачећи интелигенцијом, духовитошћу, јетком досјетком, дирљивом сликом, луталачком причом или духовним прегором.

Форма: Ослањајући се претежно на природно звучни склад ријечи, Емсуре није гурала своје стихове у метре и риме, осим кад се то само наметнуло. Отуда су ови стихови своју мјеру стекли кроз потребу језика да се размота пред очима читаочевим у логичну структуру, у ритму дисања и још чешће уздисања.

Од Црњанског до искона: *Семирамидин*

врт као да се од Стражилова, којим, кроз Црњанског, врхуни једна епоха српске лирике, спушта до афричких пејзажа у којима одјекује исконска пјесма црначких љепотица чија љубавна нада још није стављена на пробу, као у пјесми *Иде драги мој*. Затежући струне своје лире на тако моћно разапетом луку, који је и штит, Емсуре је отворила простор својој души, да се распјева о кроткости и радости, које иду једна уз другу, и једна из друге проистичу.

Послије читања: Лутање *Семирамидиним вртovima* за нашу читалачку публику веома је ексклузиван и драгоцјен литерарни доживљај, не само због посебне вјеродостојности коју Емсурин лирски исказ собом носи, већ и због херметичног и нама мање разумљивог метафизичког слоја

исписаног тајновитом трећом руком, оном руком која овај текст спаја са пјевањем између дина, под урмином палмом, у хладовини сараја и на ћилимима персијским. То је она висока нота која се неће унизити чак иако је наш варљиви слух и не констатује.

Користим прилику да се захвалим нашој ауторки за прилику коју нам пружа отварајући за читалачку јавност Семирамидине вртове, магичну архитектуру своје своје душе, подижући тиме мост разумијевања достојан да се везирским зове.

РАЗГОВОР: Емсура Хамзић

ПОЕЗИЈА КАО ИСХОДИШТЕ И ЦИЉ

Поезија је у суштини чување једног пламена, чување тајног пламена и то од постанка свијета. Оног истинског пламена који је настао на првобитан начин, не на данашњи, када можете буквално на хиљаде начина да запалите пламен, него онај који је чуван и који је настао у првобитној људској заједници, као и мелодија, као нешто што је истински гријало људску душу... Зато данас и није ништа чудно ако људи са мало мање маште, и уопште мало мање воље да живе, да истражују, са мањком знатижеље, знају врло потцјењивачки и обесхрабрујуће да дјелују на друге који још увијек покушавају да покажу да им је до било чега стало, па да им је стало и до поезије.

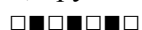
Поезија је увијек била једна врста ексклузивног осјећања, и знања и љубави али је она, и нудила љубав, значи да је истовремено исходиште и циљ, присутна је у сваком ствараоцу па и у пјеснику. Ако је стварање есенција постојања људског - значи сама суштина; мислим да је поезија есенција стварања. У односу на све стваралаштво - значи од оног најпримитивнијег, произвођења неког ритма- и првотног ударања каменом о камен, или дланом о длан, па до данас када имате мноштво компјутерских програма, и до науке која је такође стварање, увијек је потребна љубав у најширем смислу - љубав према животу, према цивилизацији, према људима...

По чему би ми данас могли да кажемо да препознајемо и да додирујемо душе људи који су живјели прије пет или прије десет вјекова, него захваљујући књижевности, поезији- прије свега. Ту најбоље осјетимо да се у суштини људска душа није промијенила. Видимо да је она иста. Могу се мјењати декори – а хоће ли то бити првобитна пећина са пламеном који је тек откривен, или најексклузивнији могући амбијент око нас, то ће остати само декор, а душа ће бити иста. Тако ја доживљавам људски дух и људско стварање које јесте есенција, опет иста, једна константа, она линија која не пада ни доље ни горе...

Када ви људима говорите поезију - и онима који нису читали, и онима који нису образовани- сви они је осјећају, као када и било ко од нас слуша пјесму на шпанском, француском, италијанско, језицима које можда и не знамо, али свеједно емоција која је у њој похрањена допире до сваког од нас, до свачије душе.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

У масовној култури има много простора, а људима и женама сумњивог морала даје се много простора. Бићу можда и непристојна када кажем да једна силиконска сиса заслужује много више медијског простора, него комплетна Академији наука и умјетности било које земље из нашег окружења. Мислим да вјероватно постоје тренутно нове Николе Тесле, многи научници, вриједни људи, нигдје о томе ништа нећете прочитати - књижевност, ликовна умјетност, музика она истинска, једноставно је остала егдје а ми смо скренули на погрешну стазу. И како кажу, када сједнете у погрешан воз свака станица је погрешна. Значи морали би негдје да се вратимо, а гдје ћемо се вратити? Па, у ту традицију, у етички, естетички ниво који смо некада имали. Можемо се обратити, и то без икакве претенциозности и без икаквог напора, нашим живим прецим који су практично живе и усмене књиге етике и естетике... Егоизам смо усвојили са запада, у школама се све мање учи, повлађује се површности, кажу дјеца не разумију поезију. А разумију; човјек од прије пет вјекова, од прије десет вјекова и данас, једнака осјећања имају када се боје, када воле, када неког не воле, када их неко повриједи. Значи, елементарна осјећања су непромјењена, а све остало је мање битно. А ријеч – вјеровали ми или не, заиста носи у себи позитивно, као што носи, наравно, и негативно... зато је треба чувати, бирати, зато поезија и књига имају будућности

О Тргу од књиге:

Ми смо долазили-мој муж и ја, последњих 4-5 година „за свој грош“, али бирамо баш Херцег Нови управо зато што су прије „Трга од књиге“ колико ја знам „Дани музике“ па онда иде Филмски фестивал. Значи, има много разлога да човјек дође... Изванредно је то што имате одмах и сајам књига и програме који се у склопу њега одржавају. И људи који можда нису мислили да слушају, сједну, послушају то што се говори... Заиста су ријечи чаробне-привуку вас и доста је да за једног трајања „Трга од књиге“ два човјека који нису марили за књижевност прођу кроз сајам - нешто их закопка да виде шта ту има и почну да читају...тако да мислим да је ово изванредно. Стварно сам одушевљена, а веома сам захвална да сам и ја добила прилику да се представим; и без тога, заиста сам „фан“ како би данас дјеца рекла, и обожавалац ове манифестације.

МАНАСТИРСКИ БАШТОВАН / Ђорђо Сладоје

Желидраг Никчевић, књижевни критичар

ПЈЕСМЕ БЛАГЕ, ПОБОЖНЕ И ДИРЉИВЕ

Ђорђо Сладоје, аутентичан је баштиник и настављач наше понајбоље лирске традиције по општој оцјени критике и шире књижевне јавности, подсетио је Желидраг Никчевић, представљајући његову нову књигу „Манастирски баштован“.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Кад кажемо баштиник и настављач, није ријеч о неком површном опису и узгредном комплименту, него је Ђорђо Сладоје један од неколико наших савременика захваљујући чијем дару опстаје, захваљујући којима је уопште могућа та жива веза између традиције и данашњег пјевања.

Или, друкчије речено: ми знамо шта је наша понајбоља лирска традиција, и у стању смо да је евоцирамо, само зато што неко данас (као ево, вечерас, Ђорђо Сладоје) има ту снагу, тај емотивни и акустички распон, и данас достиже ту висину на којој се некад пјевало.

Да нема те данашње снаге, тог распона, и те висине, традиција би за нас била дефинитивно изгубљена, а савремена поезија би се претворила у неразговорно мрмљање. Јер, као што је то случај са свим виталним националним вриједностима, и овдје, у лирици, важи правило: уколико се не практикује, лирско чуло може да закржља и сасвим увене.

Није та опасност прошла, наравно, али док постоје пјесници попут Ђорђа Сладоја, док се та жива веза практично одржава, ми као народ и даље постојимо у мелодијском окриљу које нас је конституисало, и даље имамо шансу да будемо озбиљна и одговорна заједница читалаца и слушалаца.

Ако неко мисли да је то лако, да је најважније правити добре риме и лирски тематизовати националну историју, грдно се вара. Код Сладоја, рецимо, то сте већ могли да чујете, не римују само ријечи, ствари и појмови, биљке и животиње, него је ту опет заједно оно што је било здружено и на небу.

Овдје, у „Манастирском баштовану“, опет су то пјесме благе, побожне и дирљиве до саме границе издржљивости, пјесме чија суптилна музикалност не може да буде уздрмана ни веома реским ударима и критичким тоновима.

Да се не заборави – Сладоје итекако зна да демаскира сваки наш тужни подбачај, почев од јефтино лирског, новокомпонованог, до политичког и националног као саморазарајућег и губитничког.

Он дакле слави Бога и све његове творевине, али нам стално указује на гријех и срамоту, на немоћ да се сачува исконски склад. Зато нам онакве савјете даје „Манастирски баштован“ – и то је још једна срећна позиција коју тзв. лирски субјекат заузима, и зато нам се чини да је та дубока паралела баштованства и лирике одувијек била ту, а право је чудо како је све до сад нисмо видјели.

Са једне стране, дакле, имамо ни мање ни више него покушај директног уписивања у национални слух и колективну меморију, а са друге стране, такође веома строг захтјев - да се кроз то исконско брујање провуче неупоредиви лични тон.

У „Манастирском баштовану“, чини ми се, Сладоје своју лирску путању још једном провлачи кроз најужа могућа врата, између личног и националног, од уводне пјесме, тј. Нултог пјевања, под насловом Утицаји, па до осмог пјевања, по којем је названа читава књига.

Последња строфа пјесме Утицаји гласи овако:

„Аз грешни Георгије збуњен ослабљен дијак

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Све примах к срцу и свему подложен бијах
Широм отварам врата – нек светлост утиче у ме
У слаповима светлим и речи нека шуме“

Та широм отворена врата, међутим, понекад су варка, понекад искушење, а најчешће молитва, и то молитва формулисана тако да се њен данашњи тон скоро до краја прожима са библијским. На крају, међутим, Сладоје има новости.

Ево пјесме којом почиње прво пјевање, „Рождество“

Покушавам да вам сугеришем рафинираност којом Сладоје долази до те болне конкреције, како се ту на општељудском фону изненада пројављује и наш мали живот, наша патња, како се ту стиже до несрећног Гацка и Стоца. Или до родног Улога, коме је посвећено четврто пјевање, фантастична „Зимска молитва за Улог и за свих седамнаест његових становника“.

Из пјесме у пјесму нижу се бисери душевности, најдубље емоције преплићу се са породично-завичајним тајнама, „Манастирски баштован“ је у том смислу права антологија.

Наравно, не морам да вам скрећем пажњу на бројне микростилистичке финесе, рецимо на мајсторство да се у критичном тренутку пјесме одабере права ријеч, па одмах уз њу друга, још чуднија и

прецизнија, спасоносна, или на читав низ црнотуморних поенти које су потпуно неочекивано сагласне са преовлађујућим идиличним тоном, итд.

Углавном, ријеч је о пјесништву највишег ранга, и тај ранг је потврђен бројним наградама и признањима. Да неке ипак поменемо. Змајева награда, Дучићева награда, Жичка хрисовуља, Бранко Ђопић, Јелена Балшић, Ристо Ратковић, Скендер

Куленовић, Лаза Костић, Кочићево перо, Круна деспота Стефана Лазаревића, Кондир Косовке девојке, Печат вароши сремскокарловачке. Из књижевног угла ту ништа није спорно.

Проблем је у томе што је – поштено речено - наш књижевни угао веома ограничен, што је потпуно изолован од шире друштвене заједнице и њених омиљених вокабулара, па онда и најквалитетнији учинци онога што се у нашој поезији збива остају по страни и нема их тамо гдје су још ваљда потребни, тамо гдје поезија ваљда још има посла – нема их у тзв. јавном говору и нема их у нашим свакодневним животима. Нема их тамо гдје се одвија драма и решава судбина свих нас, и судбина нашег народа.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Ова поезија, између осталог, чува ту старинску амбицију, да нас као народ држи на окупу, без обзира на њен депримирајући бекграунд и неисцрпне залихе резигнације; да она са много стишане енергије покушава да остане у близини онога што нас као народ конституише. Било би добро да се о томе мало више зна, да се пјесничке поруке пажљивије послушкују, и да их чвршће вежемо за своју животну судбину.

Сугеришем вам, дакле, донекле парадоксалну могућност да баш ова тужбалица зрачи виталношћу, да баш ова патинирана лирика посједује страховиту актуелност, и да се баш уз њену помоћ можемо лакше супротставити ономе што нас сиромаша и раздваја. Из Сладојеве лирике рађају се резерве храбрости, снаге и љепоте – резерве које су нам неопходне за свакодневно одржање у критичним тренуцима.

И то му полази од руке не зато што он перфектно римује или зато што је добронамјерни патриота, него зато што данас суверено влада прошлим богатством, и што је врхунски занатлија.

Он, дакле, умјетношћу језика стиже до једне врсте лирске етике која би морала да се прелије у шири вербални контекст, да буде нека национална инвестиција. Данашњи српски пјеснички језик, са неколико бриљантних изузетака, није свјеж и чист, нема гипкост и природност коју су имали наши не тако давни преци. Дучић је, рецимо, суверено владао савитљивим материјалом српског језика, па и кад би подражавао неке стране узор, читалац би махијално осјећао и препознавао богатство и слободу покрета у свом језику. Касније се то мијења. Језик се запетљава и све је више нелагодности према његовим природним струјањима, па и чак и непријатељства према стиху, као да је он узгредан и можда непотребан ослонац ономе што намјеравамо да саопштимо.

Међутим, код неколико понајбољих, а међу њима је Сладоје, васкрсава управо оно што се може звати воља за форму или воља за стих. А нација – ако желимо да о њој кажемо нешто лијепо – јесте прије свега клуб зависника од језика. Невидљива црква читалаца и слушалаца, осјетљивих на риме и мелодијске резервоаре нашег језика. Док слушамо ове стихове јасно нам је да ту негдје и ми припадамо. Да је то још један јак разлог да останемо заједно.

РАЗГОВОР: Ђорђо Саладоје

НЕИСЦРПАН СМИСАО ПОЕЗИЈЕ

Поезија и људска потреба да се кроз стихове обраћа свијету и другима, изгледа јесте једна од елементарних, исконских потреба и вјерујем да ће она трајати све дотле док човјек буде у овом обличју и овог менталног састава; све док не дође до неких видних антрополошких промјена, каже Ђорђо Саладоје.

На колико год начина да се постави питање о поезији, толико је и одговора - углавном неуспјешних, јер у читавим томовима књига од којих смо понеке и читали имате разне дефиниције поезије, али да ниједна није

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

погодила и исцрпила сав њен смисао, јер да јесте вјероватно би ствар била окончана, тај случај; случај поезије би био затворен и вјероватно да би се многи томе и обрадовали.

О мјесту поезије у култури, у свијету, у друштву...

Поезија је дуго гурана на маргину и те књиге које су писане о поезији нису о њој увијек афирмативно говориле - од Платона па све до најсавременијих теоретичара, а богме и пјесника, говори се о поезији дуги низ година рецимо као о испражњеном језичком ритуалу, и да питања и проблеми које она покреће заправо више не интересују модерног човјека и она се у буци и жеци историје једноставно не чује. Отуда та цијела прича о кризи поезије. Мислим да је једним добрим дјелом исфорсирана на основу извјештаја из критика, из књижара, код издавача и низ сличних примјера може се набројити да је поезија заправо згурана на саму маргину јавног, културног па и књижевног живота у односу на неке друге жанрове, поготово роман и поезија није у центру пажње ни медија, ни критичара. Али се, једноставно, поезија не да. Она никада није била масовна појава; кажу да је то један од најтежих интелектуалних послова и она је-како је Дучић говорио - врхунац метафизике. Није, кажем никада била масовна појава осим, можда у једном времену, а ја сам закачио само ехо тих збивања, када је поезија била згодна за идеолошко-политичку употребу и пропаганду а на таласу 1968. и када су на књижевне и умјетничке вечери долазиле масе. Ушли волим да кажем да је тада било више публике на пјесничким вечерима него данас на фудбалским стадионима, што је просто невјероватно. Поезија јесте чувар смисла, утјехе и наде људске и она, заправо, симболички осмишљава наш боравак на свијету и као таква она ће вјерујем трајати, понављам, све дотле док човјек буде у овом и физичком и духовном облику. Мада је поприлично мучна цијела та прича око тога како се поезија не чита - мислим да ни то није тачно и да читалаца има много више. Књижари форсирају ту причу, и трговци уопште, који су у стању да нам продају највеће и најглупље бесмислице и то у великим количинама а да нису кадри да распродају тај европски тираж од 300 примјерака једне пјесничке књиге. Имам утисак да је неко важан са високог мјеста рекао-немојте више тиме да се бавите

О Тргу од књиге

Ја сам неколико година овдје као туриста, први пут учествујем на „Тргу од књиге“ и не треба другог ни упечатљивијег коментара од тога да је сваке вечери ту у публици сасвим солидан број људи који имају потребу да чују и ријеч пјесника, и прозних писаца, научника, људи који се баве културном, књижевном историјом, периодиком - оних који у данашњем времену рецимо објављују часописе. Дакле, једна група, а увијек и у сваком мјесту постоји једна група људи чија чула нису, у том смислу, закржљала за оно што писци говоре, тако да ми се чини да „Трг од књиге“ и сличне манифестације имају заиста пуни смисао и за ове људе који наступају, и ове

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

који слушају, а претпостављам и за Херцег Нови који јесте стари град богате духовне и књижевне традиције а она се сама од себе не може сачувати - она се чува у потомцима, и добро је да потомци то раде онолико колико је могуће.

БОКА: зборник радова из науке, културе и умјетности бр. 28-29

Мр Зорица Чубровић:

ПОСТОЈАН КВАЛИТЕТ ЧАСОПИСА -РИЗНИЦЕ

На 394 страница БОКЕ 28-29 објављени су радови 16 аутора и обрађене су бројне теме широког спектра, навела је прије осврта на дио садржаја двоборја "Боке" магистар Зорица Чубровић.

Заједничко својство свима њима је залагање да се у складу са високим стручним и научним критеријумима досегне постојани квалитет и у ризницу каквом се сматра овај угледни часопис унесу нови, све богатији и разноврснији садржаји.

Радовима дугогодишњих сарадника придружили су се прилози млађих аутора којима се широко отварају врата за посвећено бављење и спознаје прошлости, културних и друштвених вриједности.

У својству члана редакције зборника БОКА представићу 3 рада из области градитељског наслеђа и 3 рада који се односе на различите културолошке теме те природне вриједности овог подручја.

Рад „Утврђени објекти и ансамбли млетачког периода у Боки Которској“, аутора доц. др **Илије Лалошевића**, конзерватора савјетника И у овом раду Илије Лалошевића, четвртм по реду објављеном у зборнику Бока аутор се бави одбрамбеном архитектуром у Боки Которској и за разлику од раније обрађених градских утврђења и засебних

фортификационих пунктова овом приликом пажњу посвећује утврђеним објектима и ансамблима млетачког периода.

Аутор анализира куле као одрамбене објекте широко распрострањене у архитектури приобалних насеља Боке и њиховог залеђа. Истурени положај ових мјеста и њихов стартешки значај изискивао је градњу овог типа одбрамбених грађевина чији готово типски образац је веома дуго опстајао у

градитељству Боке Которске.

У оквир ове теме аутор ставља лазарете Боке Которске, и посебно Херцег Новог чији лазарети на Топлој и у Мељинама су у млетачком

периоду однијели превагу над осталима у Боки. Иако како аутор каже „строго узев лазарети не спадају у одбрамбене грађевине, због потребе строге контроле увијек су добро ограђени, а често су због велике концентрације материјалних добара били и у ситуацији да спроводе одбрамбене активности“. Користећи оригиналне планове за њихову градњу од којих се анализе самих лазарета стечене су нове драгоцене спознаје о организацији и функционисању и грађењу ових установа.

У раду се надаље анализирају одбрамбена својства архитектуре утврђених манастирских цјелина и то манастира Св. Ђорђа на истоименом острву пред Перастом, цркве Госпе од Анђела на Веригама, те манастирског комплекса на острву Жањице и других у Боки. Они су, због свог изузетног стратешког положаја, у мањој или већој мјери били укључени у одбрамбени систем Млетачке републике на овом подручју.

Одбрамбени карактер стамбене архитектуре изван утврђених градова посматран је на низу примјера утврђених палата и љетњиковаца грађених на обалама Боке. Први пут је у овом раду уочен и одбрамбени карактер у архитектури готичке палате Три сестре на Прчању гдје је анализа аутора показала да је у сачуваним елементима терасе на II спрату ријеч о траговима вјешто грађене машикуле. Међу осталим утврђеним стамбеним цјелинама посебно мјесто заузима кула Бућа-Луковић у Тивту, која свједочи о изузетно високом домету домаћих градитеља.

Овај рад заједно са већ раније објављеним радовима Илије Лалошевића значајно употпуњује сазнања о фортификационој архитектури Боке Которске.

О раду „Палата Шестокриловић у Перасту“ аутора **Александре Капетановић**

Рад „Палата Шестокриловић у Перасту“ Александре Капетановић, архитектке конзерватора из Котора, обухвата опис и архитектонску анализу Палате Шестокриловић једне од најбоље сачуваних стамбених зграда ренесансно-барокног стила у Перасту. Палата је настајала сукцесивном градњом а њен данашњи изглед потиче са краја 17. вијека тачније из 1691. године како је записано на декоративно украшеном кровном вијенцу њеног pročеља.

Заједно са цртежима постојећег стања и фотографијама цјелине и детаља, брижљиво компоновани опис палате Шестокриловић пружа могућност сагледавања начина живота и културе становања у Перасту кроз период од неколико посљедњих стољећа.

Рад представља драгоцен примјер методолошког приступа проучавању градитељских споменика у коме су обједињена проучавање историјских извора и комплексних података које пружа сам споменик и његово окружење.

О раду „Црква св. Ђорђа у Љешевићима, Доњи Грбаљ“, аутора **Катарине Николић**

Рад Катарине Николић, архитектке конзерватора чији је ово трећи рад објављен у зборнику БОКА односи се на цркву св. Ђорђа у Љешевићима, Доњи Грбаљ. Подигнута је на једном од најистакнутијих положаја овог села, на страни према Солиоцком пољу. То је једнобродна засведена

грађевина малих размјера, правоугаоне основе са полукружном апсидом на источној и улазом на западној страни.

Вријеме изградње цркве св. Ђорђа није познато. Према подацима из познатих извора може се закључити да је црква св. Ђорђа старија од средине 18. вијека када је за њен простор иконостас израдио иконописац Рафаил Димитријевић. Свод грађевине оштећен је у току I свјетског рата од када се црква св. Ђорђа налазила у рушевном стању. Стјеновити терен око цркве обрастао је вегетацијом.

Рад садржи прецизне архитектонске цртеже постојећег стања овог споменика као и фотографије затеченог стања фасада, унутрашњости и карактеристичних детаља. У истом раду Катарина Николић је приказала и цртеже из пројекта рестаурације ове цркве, опис примијењених конзерваторских поступака на њеној недавно завршеној обнови те фотографије којима су ови поступци документовани.

У закључку аутор рада оцјењује да је успјешно обављеним радовима на рестаурацији цркве у највећој мјери допринијела квалитетна сарадња успостављена између свих учесника.

Рад **Горана Комара** „О писму митрополита Саватија барском надбискупу Андрији Змајевићу“

У овом прилогу Горан Комар, дугогодишњи сарадник и члан редакције зборника БОКА, се осврће на писмо владике Саватија Љубибратића којим је 29. децембра 1691 године боравећи у Морињу одговорио барском надбискупу Андрији Змајевићу. Писмо је објављено 1955. године у Риму и овом приликом аутор доноси његов транскрипт. У писму Владика Саватије каже да не посједује књигу коју му је тражио барски надбискуп Андрија Змајевић али да има једну другу књигу која се бави питањима за које је Андрија Змајевић заинтересован.

Ту другу књигу аутор је открио у библиотеци манастира Савине. На основу њеног садржаја и оригиналног записа владике Саватија – на страници чију фотографију такође прилаже у раду - аутор сматра да би се управо на њу могао односити помен Владике Саватија у писму упућеном Андрији Змајевићу.

Писмо садржи веома занимљив детаљ. На крају писма Владика се захваљује на лимунима које је добио од Змајевића за које каже да такве „није видио у своје дане“. Овај детаљ подсећа на утиске грофа Толстоја везане за кућу Змајевића у Перасту у којој је био послужен изузетним воћем.

Саша Недељковић „Љубомир Јовановић (Котор 1865 -Београд 1928) значајна културна и политичка личност“

На страницама БОКЕ наћи ће се од овог броја и једна готово заборављена личност из Боке на коју скреће пажњу спомен плоча на згради бр. 458 на Тргу св. Луке у Котору са натписом „У овој кући је рођен Љубомир Јовановић, научник и државник “ Његов богати и садржајни животопис везан је за крај 19. и прве деценије 20. вијека и одсликава преломне догађаје тог времена у којима је учествовао пуним интензитетом.

У првом пасусу наведено је да је Јовановић рођен у Котору 1865. године. „Његов отац, Лазар Јовановић, богати трговац из Рисна, старином из

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Херцеговине, посједовао је винарију и брод у Котору. Мати Олга била је из угледне породице Лазаревић из Баошића“.

Као гимназијалац пришао је устаницима када је 1882. године избио други устанак у Кривошијама. После слома устанка пребјегао је у Црну Гору а затим преко Цариграда и Одесе прешао у Србију. Као добровољац учествовао је у српско-бугарском рату 1885. године. Након учења на Великој школи слиједила је професорска каријера на катедри историје српске књижевности на Филозофском факултету Велике школе. Од 1901-03 Јовановић је управник Народне библиотеке. Био је најмлађи члан од 17 оснивача Српске књижевне задруге у чијој редакцији је изашло десетак књига. Написао је предговоре за Бакоњу фра Брне С. Матавуља, Приповетке Л.Лазаревића, Причања Вука Дојчевића од Ст. М. Љубише. Из књижевне критике значајнији су му радови о Стефану Митрову Љубиши и Лази Лазаревићу.

Слиједи странице на којима се исцрпно и темељито, хронолошким редом, набрајају догађаји везани за професорску каријеру, књижевну дјелатност и политички рад Љ. Јовановића који постаје члан владе а затим 1907.г. предсједник Народне скупштине. Министар унутрашњих дела био је од 1914-1918. Учествовао је у преговорима с југословенским одбором на Крфу. После уједињења наставио је са активним политичким радом у оквиру радикалне странке. У закључку аутор Недељковић наводи да „Јовановић припада покољењу које је припремало, организовало и остварило уједињење Срба Хрвата и Словенаца у једну државу“

Јелена Никчевић ”Природне карактеристике подручја Њивице-Суторина, Црна Гора”

Ушће ријеке Суторине – представља јединствено станиште у Европи. Захваљујући рјечним наносима и таложењу остатака вегетације и фауне из ријеке Суторине настало је и радиоактивно "блато" - муљ (један од кључних ресурса здравственог и општег туризма Црне Горе) које се одржало и данас захваљујући неизмијењеном стању комплетног тока ријеке Суторине а посебно њеног ушћа. На таквим ријетким стаништима налазе се и ријетке и ендемичне врсте фауне инсеката такође од међународног и националног значаја. Међутим, током 2008 године извршене су многе иреверзибилне промене на екосистемима ушћа реке Суторине (нестанак и затрпавање природних екосистема) који су обезбедјивали настанак радиоактивног муља. Током 2008 године, током мониторинга на предметном подручју, констатована је мања количина биљног и животињског материјала у односу на претходне године неопходног за стварање тзв. “блата”.

Рад представља својеврсни апел да се сачува јединственост мочварног подручја на ушћу ријеке Суторине са познатим љековитим блатом а што се може учинити спречавањем започетог начина коришћења у комерцијалне сврхе о чему свједоче приложене фотографије стања прије и након интервенција на овом осјетљивом и крајње крхком простору.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Проф. др Александра Вранеш:

БОКА- ВЕКОВИТИ ЧАСОПИС

Јединствености и културолошком значају двоброја 28/29 "Боке", вековитог часописа за науку, културу и уметност, доприносе и радови Невенке Митровић, Драгане Новаков, Марије Црнић – Пејовић, Наде Драшкове и Дарка Антовића, оцијенила је др Александра Вранеш.

Према подацима из оскудне историографске грађе, како сведочи **Невенка Митровић**, Градска библиотека и читаоница Херцег Нови - један од организатора "Трга од књиге", и поред сваковрсних страдавања и успоравања свога животног елана, ближи се 160. годишњици свога трајања, у којем одржава континуитет народног библиотекарства, међусобно себе красећи Тргом и Белависту собом од 1985. Она спречава да се, због журбе, нехата, комотности забораве и затуре информације и сазнања из историје, културне историје, друштвено - политичких прилика, демографије, поморства, деловања разних удружења и друштвено -политичких организација, и кроз своју завичајну периодичку - пре свега "Боку" која је хроничар културног, научног и образовног тренутка.

Стога је за сваку похвалу чињеница да директорка херцеговске библиотеке Невенка Митровић одлучује да своју пажњу у овом броју истоименог зборника "Бока", усмери на историјско-садржајни кроки овог гласила, јер када се за њега, и слична издања, не би везивала пажња проучавалаца, мноштву драгоцених и разнородних сазнања временом би се замео траг. Прегледни текст Невенке Митровић представља Боку у распону од једног века, од папирног 1908. године, до ововременог електронског, са акцентом на мултидисциплинарности проучавања Боке Которске, као мотиваза његово покретање.

Лист "Бока": *гласник за опће интересе Бокеља*, првијенац бокелске журналистике-сведочи Невенка Митровић, започео је и заокружио свој краткотрајни животни циклус, како каже- у циче зиме, 1908. и 1909. године. Одеван у ћирилицу и латиницу, добро дошао у куће свих Бокеља и на дому и на страни, подстицао је привредни, духовни и културни препород Боке Которске. Драг је проучаваоцима као политичка, историјска, социолошка, културолошка читанка, као огледало националних и едукативних настојања његових уредника др Филипа Лазаревића, др Рудолфа Сарделића и Душана Вукасовића.

Подсећајући на имена тројице Бокеља: Андрије Палташића, Јеролима Загуревића и Стефана Паштровића, везана за Палташићеву штампарију у Венецији 1477-1499. године, Невенка Митровић с оправданим поносом истиче да су инкунабиле мајсторског уметничког домета на латинском и италијанском језику започеле из ње свој пут већ само 22 године после Гутемберга. Стефан Паштровић, подсетићемо се у овом тексту речи академика Мирослава Пантића, издавач је или наручилац последње српскословенске књиге из XVI века, као штампаног маленог буквара. Трећи,

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

пак, у овом низу Бокеља првака из истакнуте је которске породице Загуровића, забележен као штампар од 1569-`70. године, такође у Венецији. Од кратковеке Андреолине штампарије (1798-1802) тиховала је штампа све до, у истом месту покренуте, Бокешке штампарије, и иницијативе др Рудолфа Сарделића и др Филипа Лазаревића 1907. године, омогућивши тако покретање, и понекад и трајање, на пример *Великог илустрованог календара Бока* (1909-1914), уређиваног од стране игумана манастира Бања код Рисна, Дионисија Миковића, а некад, како је у то време бивало уобичајено, само једногодишње узлете *Дневног вјесника* (1912), омладинског листа *Прољеће* (1912) и значајан број монографских публикација истакнутих домаћих и страних аутора.

У текст Невенке Митровић угравирана су и два биографска медаљона о др Филипу Лазаревићу и др Рудолфу Сарделићу. Не дочекавши 100. број под окриљем Покрета за привредни препород Боке, већ Српске народне организације, заговарајући и даље начела народног јединства и привредног препорода, часопис показује и пример достојанствене предаје дужности уредника уз узајамно поштовање предходника и наследника. Сагледавајући часопис у друштвено-политичком и персоналном контексту, Невенка Митровић не одступа ни од његове тематске анализе, прво показујући време и начин развијања појединих рубрика, а потом и њихову структуру. Подсећањем на сегменте историје или шаљиве свакодневице, ауторка чини свој текст животнијим.

Драгана Новаков својим радом Лексика рукописне *Лекаруше* из Боке Которске (XVIII век) приближава резултате неких лексичких особина рукописне књиге под насловом *Лекаруша, из друге половине XVIII века*, сачуване у фонду Народне библиотеке Србије под сигнатуром Рс 79, доспеле ту из колекције библиофила Душана Вуксана. Знатижеља коју је њен рад побудио код читалаца, приликом његовог првог објављивања, навела је уредништво Боке да га у овом броју прештампа из зборника Научни састанак слависта у Вукове дане. Мада окрњена, без насловне, а на свега шест страна, *Лекаруша* носи народну мудрост о лечењу и лексичко богатство српског народног језика, штокавског порекла, ијекавског изговора, са неким рускословенским елементима. Драгана Новаков у другом делу свога рада изводи лексеме (на пример: гостара, пасквица, печа, росопаст, хабат) ишчитава их, тумачи, повезује са другим лексикографским и етнографским изворима.. Нарочито је за будуће истраживаче значајно архивско сведочанство, односно приложени факсимил сачуваног рукописа.

Марија Црнић – Пејовић аутор је рада *Осврт на здравствену културу херцеговског краја* (од 18. до прве половине 20. вијека), а да заправо предочава сазнања о лечењу још од 14. века, када је Херцег Нови основан. Квалитет лекова, приватне и државне апотеке, с једне стране, а над њима здравствени колегијум састављен од провидура, и народни видари (попут Петра Гачанина и Видића Вучића), с друге, бринули су о лечењу пацијената, некада у оквирима ондашњих здравствених установа, какве су биле Лазарет, Војна болница, Здравствени уред, Санитарна комисија, а некада добровољним радом мештана у санитарним стражарама у селима. Студија на тридесетак страна прати историјски развој санитарних служби и

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

ангажовања појединаца на пословима превентиве и лечења у херцеговском крају. Нарочито је занимљиво један за другим читати текстове Невенке Митровић и Марије Црнић – Пејовић, јер се остварује ненамерно прожимање кроз наведене примере који показују значај новина у дневном животу краја, водећи закључку да су: "економски добро развијена држава, и хармоничан политички систем са добрим законима, услови за развој свих сегмената друштвеног живота, па тако и здравствене културе примјерене потреби човјека који живи у тој административној јединици".

Нада Драшковић објављује Биобиблиографију Марије Црнић – Пејовић, архивисте Завичајног музеја Херцег Новог, цењеног стручњака за области музеологије, архивистике, историје, етнологије, културне историје, која од 1961. године објављује у истакнутим стручним и научним гласилима. Спознавању њене радне биографије доприносе детаљи о њеном чланству у различитим комисијама, одборима и саветима (члан Одбора ЦАНУ за издавање извора за Историју Црне Горе, члан Савета ЦНБ "Ђурађ Црнојевић", Историјског архива Котор, итд.). Марија Црнић – Пејовић је добитник Повеље у знак признања за вишегодишњи успјешан рад у Савезу архивских радника Југославије и Признања за вишегодишње активности и резултате на његовању и развијању традиција НОР-а и сређивању историјске грађе, које јој је додијелио ОО СУБНОР-а Херцег Нови. Библиографија је структурирана у Посебна издања, радове у монографским публикацијама, радове у серијским публикацијама, радове у штампи и литературу о Марији Црнић-Пејовић. У обликовању библиографије примењен је Међународни стандард ИСБД (М, С, ЦП) како би се као финални резултат добила квалитетна, обухватна и проверена персонална библиографија.

Мада је текст **Дарка Антовића** "Побједа српског народног језика за вријеме аустроугарске владавине у Котору 1872. године" преузет из часописа "Српски језик", због документарности архивске грађе, историјске заснованости закључака и свевремености у њему покренутих питања, не би било на одмет прештамповати га и више пута. Сагледавајући историју Котора и Боке Которске кроз смену власти четири различите државе петнаест пута, лако усвајамо ауторов почетни став да су године од 1797. до 1918., године борбе за статус, привилегије и битна животна питања, укључујући и језички и верски идентитет. Увођење српског, периодично илирског језика у наставу јавних и манастирских школа, биконфесионалност као мост међу становницима, оставили су трага у писаним споменицима Ренесансе и Барока. Дарко Антовић студиозно приступа постојећој грађи о језику и књижевности поменутих периода, укључујући и записнике Већа которске општине током којег су све расправе вођене на италијанском језику, све до дискусија Луке Трипковића који први о потреби увођења српског језика у наставу проговара на српском језику 1865. године и скоро деценију касније, 1872., до одлуке которске општине о званичној употреби српског језика.

Анализирани текстови Невенке Митровић, Драгане Новаков, Марије Црнић-Пејовић, Наде Драшковић и Дарка Антовића сведоче о културној

разноликости одредења и интелектуалној радозналости и аутора и уредника часописа "Бока", који су одговор на знатижељу својих читалаца.

Доц. др Илија Лалошевић

ЧУВАЊЕ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Доц. др Илија Лалошевић говорио је о радовима из области проучавања, заштите, конзервације културне баштине.

Први рад о којем ћу рећи пар ријечи је рад под насловом "Истраживање куле градског сата у Херцег-Новом", чији је аутор магистар **Зорица Чубровић**, конзерватор Регионалног завода за заштиту споменика културе из Котора. Рад представља веома интересантну синтезу истраживачког поступка који је подразумевао истраживање и проучавање историјата дијела старог улаза у град, такозване "Порта дел борго" или "Порта ди фераперма", односно копнених градских врата и врата према подграђу Херцег-Новог на западној страни гдје ауторка прати развој тог потеза од 1551. године, када је највјероватније конципиран, изграђен, реализован, судећи по изворима највећи дио, утврђења града Херцег-Новог преко фазе 1667. године, када је након разорног земљотреса, такозване велике дубровачке трешње, који је свакако проузрочио велика разарања и на подручју Боке, разорио двије трећине Котора и добар дио Херцег-Новог. Истини на вољу, мало се знало о тим разарањима, с обзиром да су Турци прикривали та оштећења да Млечани не би искористили тај тренутак за освајање Херцег-Новог, иако су имали и својих проблема, на својим бедемима и у сред својих градова, па све до 19. вијека, када је на цртежима Федора Карачија из 1837. године приказан управо тај простор данашње Торе, односно куле градског сата гдје је над тим вратима од копа постојала једна мала кула дио фортификационог система града и гдје захваљујући том вјерном цртежу имамо податке који су били индикатори за истраживања које је колегиница Зорица Чубровић спровела у току процеса проучавања, студија, а на наше задовољство, нарочито нас конзерватора и у току процеса реконструкције и рестаурације тих градских врата гдје је један елемент градског утврђења, захваљујући у првом реду разумијевању Општине и Агенције за развој и изградњу града повраћен у свој првобитни облик у приземном дијелу и свакако извршена адекватна презентација и саме градске куле која је саграђена средином 19. вијека.

Могу да кажем да је то рад који на изузетан начин показује како исправни методолошки поступак брижљивих, пажљивих, минуциозних истраживања како из историјских извора, тако и архивске грађе, па све до конкретних конзерваторских захвата.

Следећи је рад архитектке конзерватора **Светислава Вученовића** "Три деценије заштите и обнове светске баштине Котора", гдје аутор конзерватор са вишедеценијским искуством доноси такође методолошки веома интересантан начин како се проучавала, а затим конзервирала и реконструисала културна баштина подручја Котора на листи свјетске

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

баштине, како самог старог града, тако и његових приобалних насеља. Након уписа Котора у листу свјетске баштине овдје је као два главна догађаја који су 1979. године обиљежили историју Котора наведено његово уврштење у листу свјетске баштине и УНЕСКО-а и земљотрес 1979. године, 15. априла са можда једном потребном напоменом да је ипак земљотрес претходио и био и узрок тако убрзаног уписа Котора на листу свјетске баштине. Он је ту на изузетно брижљив начин, будући да је и сам био свједоком збивања након земљотреса у Котору и на том подручју кроз активности Регионалног завода за заштиту споменика културе на проучавању, заштити, реконструкцији и ревитализацији културне баштине, дао један веома интересантан и користан приказ шта је све и на који начин урађено након земљотреса и колико је практично тај земљотрес провоцирао истраживања, затом радова на реконструкцији, санацији, како сакралних, тако и профаних, стамбених објеката, палата резиденцијалног карактера итд. Свакако да је значајну пажњу Светислав Вученовић посветио, поред обнове старог градског језгра која је углавном и по оцјени међународних експерата урађена *lege - artis*, посветио и околним насељима за које ни аутор, а ни ми - његове колеге, не можемо сматрати да су испоштовали све принципе заштите културне и природне баштине, нарочито када се ради о културном пејзажу, амбијенту и једном односу тих насеља са њиховим окружењем, зеленим просторима, самониклом природом, уређеним хортикултурним рјешењима и слично. Колега Вученовић у том смислу даје и веома корисни критички осврт на обнову тог природног и градитељског наслеђа и потребу да се у наредном периоду, с обзиром да ипак није касно, уложи више напора управо у очување тог културног пејзажа како не бисмо дошли у опасност да се можда на некој од следећих сједница комитета свјетске баштине разматра и питање стављања Котора поново на листу свјетске баштине у опасности због претјеране урбанизације и девастирања, у првом реду културног пејзажа.

Следећи рад о којем имам задовољство да кажем неколико ријечи, иако то није моја ужа специјалност, је рад **Аните Мажибрадић**, наше уважене колегинице-радника Историјског архива у Котору која нам је у много прилика помагала да се наши истраживачки и конзерватроски радови заснују на архивским изворима и да буду научно утемељени на таквим подацима и самим тим провјерени до мјере да се било која реконструкција и ревитализација зауставља на мјесту гдје почиње претпоставка.

Колегиница Анита Мажибрадић је у овом броју зборника "Бока" дала прилог "Јамство као правна заштита од злоупотребе државних прихода у Котору за вријеме француске владавине", гдје доноси десетак интересантних докумената, а чувају се у историјском архиву Котора, који су настали након закључења мировног уговора у Тилзиту 7. јула 1807. године када су Наполеонове трупе по одредбама тог мира ушле у Боку Которску и одмах након уласка донијеле декрет о привременој организацији француске управе у покрајини Боки на подручјима Котора, Будве и Херцег-Новог. Они су свакако ради остваривања својих административних циљева у државну службу бирали и именовали чиновнике од повјерења и настојали да

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

убирањем што више прихода створе економску основу за даља надирања и освајања према истоку. Подсјетићу вас да је иста та војска претопила сребро светог Трипуна том приликом и исковала онај француски новац који им је служио управо за те потребе. Приликом избора тих високих државних службеника основ је био да се уз прикупљање тих пореза који су се састојали од главарине, земљарине, цестарине и тако даље, та административна такса се мијењала и на пољопривредне производе и тд и с обзиром да се радило о великим финансијским средствима и интересима држава је била у прилици да те кандидате за финансијске послове добро провјери и да они могу као државни службеници да јамче својим новчаним износом, односно својом имовином да ће ваљано и одано вршити дужност, што је био случај у тим временима који мислим да и није био тако лош, ако мало боље размислимо. Дакле, увијек је државни службеник у току тих, можемо данас рећи, недемократских друштава, али ипак морао је да буде неко ко је имао довољно финансијских средстава да може да буде гарант да у случају било какве проблематичне трансакције држава може да изврши заплијену његове изворне, породичне имовине. Уколико он није имао имовину онда су за њега јамчили други добростојећи грађани, пријатељи, познаници . У том смислу је колегиница Мажибрадић дала десетак оригиналних архивских списа на италијанском језику, гдје је уз њихову обраду дала веома значајан допринос наведеној теми.

Следећи је рад историчарке умјетности госпође **Марије Михаличек**, кустоса општинске јавне установе Музеји у Котору, односно музеја града Пераста и који је дио према некаквој најновијој административној шеми институције који је дио јавне установе Музеји, гдје се још налази и Галерија солидарности у Котору и њен рад је на тему презентација Галерије солидарности у културнотуристичкој понуди Котора. Она се у свом раду осврће на историјат, развој, настанак Галерије солидарности која је додијељена Котору као можда најзначајнијем и најпострадалнијем граду црногорског приморја након земљотреса 1979. године. Поред тог историјата ту се говори о значају те збирке, али и једним критичким освртом упућеним читаоцима, али свакако посредно и управи града Котора и констатира се ипак једна небрига о тој галерији, будући да је простор који је она требала да изворно добије за излагање између градских врата на Тргу од оружја-значи ударно мјесто, одузет галерији, односно општинској јавној установи Музеји и дат у неке друге комерцијалне сврхе. Нажалост није се нашло мјесто ни начин да се то питање ријешити неким другим, адекватним објектом гдје би та галерија могла да буде изложена. Све то уз констатацију да би ипак Котор као град УНЕСКО-а, град културне баштине који баштини бројне слојеве културног наслеђа требао да има и један много бољи однос према модерној умјетности да би се побољшала и та културнотуристичка понуда града и да би се на цјеловит начин третирала културна баштина од најранијих, праисторијских времена, па до савремене умјетности.

И на крају, о раду **Иве Антовић** "Нематеријална културна баштина и УНЕСКО-примјер Бокешке морнарице и њеног Кола". Ива Антовић у уводном дијелу тог рада истиче значај културног богатства организације

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Бокешке морнарице с једне стране и с друге стране присутност свјетских и европских асоцијација чији је задатак проучавање и заштита културе, културне баштине и слично. У наставку рада наводи се једна новина када је у питању свјетска културна баштина-на засједање генералне конференције УНЕСКО-а 2003. године донесена је Конвенција о нематеријалној културној баштини гдје је она валоризована и изједначена са материјалном културном баштином, дакле са археолошким остацима, архитектонским, умјетничким... Неколико деценија се водила борба да се та нематеријална културна баштина, дакле неопипљива културна баштина, духовна култура, обичаји, музика, сва та усмена традиција, која се преноси на сличан начин као материјална културна баштина, али која је много угроженија током протеклог времена и која је заиста специфична у смислу начина одржавања, преношења, чувања, тако да је УНЕСКО, пратећи ту проблематику, донио ту конвенцију. Колегиница Ива Антовић сматра да је управо на нашим просторима вјероватно коло Бокешке морнарице које води поријекло из раног средњег вијека, сигурно један од најбољих примјера тог континуитета чувања традиције и да је један од најбољих примјера те нематеријалне културне баштине, па је вјероватно да би нека могућа номинација за добро културне баштине, подсјетићу вас да Црна Гора тренутно има два добра културне баштине на листи УНЕСКО-а – то је подручје Котора, односно которско-рисанског залива и национални парк Дурмитор и да немамо ни једно добро нематеријалне културне баштине на тој листи, тако да колегиница Антовић сматра да би то можда могао да буде први наш кандидат.

26. 07. недјеља

ИСЛАМ : догма и живот / Дарко Танасковић

**Проф.др Ратко Божовић:
У ТРАГАЊУ ЗА СВИЈЕТОМ ИСЛАМА**

*„Сада нико не зна како изгледа добра
Књига и мора се упрти прстом у њу“
Ф. Ниче*

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Обимно дјело ИСЛАМ, ДОГМА И ЖИВОТ сачинио је недавно Дарко Танасковић. Срећна је околност што се баш он прихватио овог подухвата јер је његова стваралачка личност била гаранција за овако тешку задаћу. Не тешку, него претешку. У фрагменту књиге о цихаду, Танасковић истиче да је за поуздано тумачење овог феномена неопходна широка обавијештеност, аналитичка опрезност и уравнотеженост. Тако је овај аутор од прве до последње странице приступио истраживању ислама. При том није губио из вида чињеницу да је његов приступ условно говорећи долазио из западне перспективе, из искуства западног свијета. Зато се Танасковић много више пита и преиспитује него што тврди и закључује. Упитност истраживача који трага за истином која измиче открива његову отвореност и стрпљивост у откривању истине која је затворена у неизвјесности тајновитог и непознатог свијета ислама.

Актуелна садашњост показује поремећај у међуцивизацијској комуникацији, која је далеко од тога да ислам постане Западу огледало и обратно. Запад је дефинитивно у кашњењу у разумијевању свијета ислама. Неопходна је истина о Другом, која је истовремено истина о себи. А тога нема. Зато се аутор и пита да ли је то тријумф међуцивизацијског агностицизма а сигуран је да не постоји аутентична заинтересованост за упознавање Другог, не постоји сагледавање изнутра нити „гледање унутра“. Идеал емпатичке спознаје је утопијски. Доиста постоји симулирана радозналост послије које слиједе симулирани одговори. Тако и ислам и запад имају самозадовољавајућу симулацију. То је важно полазиште Дарка Танасковића.

Зашто је важна појава ове књиге? Највише стога да се домогнемо знања о историјским токовима ислама и много више да се покуша схватити савремени ислам као велика и неодгонетнута загонетка. То је нарочито значајно стога што су најприсутнији публицистички површни, квазинаучни приступи, са олаким уопштавањима, са стереотипним и парцијалним увидима у политичку димензију сложеног и епохалног феномена ислама. То је димна завјеса која више скрива него што открива.

Да видимо шта је читаоцу разјаснио Дарко Танасковић у поглављима у којима се саопштавају елементи ислама као вјерског учења, уз анализу главних линија његовог историјског развоја. У пијању су одабране теме.

Прва тема се бави Мухамедом као Алаховим послаником, као вјеровјесником ислама као најмлађе једнобожаћке религије и државником, чија је биографија у новије вријеме осмишљавана тако као да је ријеч о модерном човјеку који је компатибилан са савременошћу.

Друга тема је Куран, као књига која стоји у основи цјелокупне арапско-исламске духовности. Милиони муслимана су вјековима вјеровали и живјели управљајући се према Курану. То чине и данас.

Централна тематска цјелина насловљена је: Извори и учење ислама. Ту је Алах препознат као лично име исламског Бога. Ту су Алахове књиге и његови посланици. Верске дужности су препознате као „стубови вјере“, молитва, рамазански пост, ходочашће, џихад. Џихад је велика загонетка савременог свијета. Тај „свети рат“, који се мора препознавати из суштине исламског свијета, у шеријатско-правној интерпретацији и кодификацији као обавеза оружане борбе на Алаховом путу против неверника, за муслимане није само рат, нити се ислам може изједначити са исламом.

На крају овог опсежног дјела посебно је занимљиво ауторово разматрање ислама и демократије. Ту се већ укључују идеолошко-политички програми, које аутор групише у три оријентације: реформистичку, секуларистичку и фундаменталистичку.

У реформистичком одговору постоји тенденција мирења шеријата и модернизације. Усвајају се све материјалне вриједности модерне технолошке цивилизације, али тако да се не напусти исламски поглед на свијет и исламски начин живота. Ту је присутна и идеја о раздвајање вјере и политике, цркве и државе.

Секуларисти настоје да муслиманско друштво ослободе традиционалног баласта и настоје да секуларизују свијест муслимана, муслиманско друштво и државу. Они сматрају да је са шеријатом немогуће ући у будућност.

Фундаментализам с политичком амбицијом и мисијом шеријата, политичка је идеологија утемељена у Курану. Фундаменталисти су против секуларизације коју, заједно са материјализмом, сматрају ђаволском завјером против ислама. Имају намјеру „исламизовати модерност“. Фундаменталистички опредјељени исламисти не могу прихватити демократију која је доктринарно инкопатибилна са исламом. Аутор сматра да се ислам не може демократизовати у смислу „владавине народа“. А идеја о „исламској демократији“ по мишљењу Дарка Танасића треба да прибави политички легитимитет у секуларним срединама и у очима западног свијета. Неспоразуми настају и због тога што се не схвата да секуларни систем по дефиницији није антиисламски, већ да је противан оном типу политичког ислама који настоји да своје вриједности наметне као једино прихватљиве и једино истините. Не постоји само један поглед на свијет.

Умно и аргументовано дјело Дарка Танасковића преиспитује и догму и живот свијета исламског и показује како религијска доктрина утиче на токове живота. Овако осмишљену и трезвену књигу о исламу нијесмо имали до сада. Зато је вриједи и читати и запамтити.

Проф. др Дарко Танасковић:

ИСЛАМ КАО ОГЛЕДАЛО И НАШЕ ДРУГО ЈА

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Велики арапски писац Џафиз је у саветима младом књижевнику рекао: "пиши књиге као да ће их читати твоји непријатељи, а читај књиге као да су их писали твоји пријатељи". Покушавао сам тога да се држим; у овом случају то није било потребно јер моју књигу је читао пријатељ, али је читао пријатељ наоружан великим знањем, искуством и културним пртљагом који је омогућио да је сагледа на начин који мени заиста оставља мало да кажем.

Знате, овде подно Канли куле - кржаве куле, овде на тргу Херцег Стјепана са лепим именом Белависта, додуше те висте-тог погледа више нема због одређених урбанистичких решења, овде испред цркве Светог Арханђела Михаила чија архитектура представља једну складну синтезу

византијских, романичко-готских и исламских архитектонских елемената, ретко ко не примети ове торњиће стилизоване у облику малих минарета. Видите, постоји једна лепа прича и легенда - полулегенда, зашто су ти минарети баш тако стилизовани, односно торњићи на цркви. Ја се, наравно, у то нећу упуштати, али симболички посматрано од Канли куле до цркве Светог Арханђела Михаила, пређен је један

дуги пут историје овога града; историје града који је са исламом имао своју причу. Та прича није до краја још ни проучена, ни записана и ја се надам да ће вредни истраживачи прошлости овога града и овога краја сигурно објавити неку синтезу коју сви чекамо, а која би била складна као што је складна ова цивилизацијска синтеза цркве испред које се налазимо.

Понекад нам изгледа да ствари немају међусобне везе, али оне имају веома много везе; заправо-све је повезано. Век специјализације, удубљивања у неке сегменте стварности одузео нам је могућност да ствари називамо правим именом, а и могућност да сагледамо целину космоса, целину нашег људског света и целину света који нас окружује. Ја сам веома срећан што се ова моја књига појавила у стотом - јубиларном Колу Српске књижевне задруге, што је за сваког аутора велика част. Мислим да и у том има одређене симболике. То јубиларно стото Коло Српске књижевне задруге које је изашло прошле 2008. године, мене је подсетило на тренутак када је први пут у својој историји Српска књижевна задруга, такође у Колу, дала место једној књижевној творевини из оријенталних исламских књижевности. Било је то давне 1928. године. Тада је у Колу Српске књижевне задруге објављен превод једног певања из чувеног персијског херојског Фирдусијевог епа "Шах Нама", односно "Књига краљева". Исте те

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

1928. године одбијен је рукопис Милоша Црњанског "Љубав у Тоскани" са рефератом др Марка Цара. Српска књижевна задруга је веома водила рачуна о томе шта ће објавити. Преводац тог певања из "Шахнаме" био је мој покојни професор Фехим Бајрактаревић, родом из Сарајева, Србин – Муслиман, како је говорио, један од најпознатијих оријенталиста свога доба. Он је ту књигу, односно то певање из књиге "Шах Нама", тако добро превео, односно препевао на српски језик да је велики руски оријенталиста Игњатије Јулијанович Кратковски у Саветима младом оријенталисти рекао да добар оријенталиста мора да зна бар 17 језика. Међу тим језицима он је поменуо и српски. Поменуо га је управо захваљујући том преводу професора Бајрактаревића, преводу једне велике књиге из персијске књижевности; он је тиме учинио част српскоме језику и уврстио га међу језике за које је један од највећих оријенталиста свога доба сматрао да мора да буде учен уколико се жели проникнути у тајне Истока.

Е сад, погледајте ви, феноменолошки, какав је то колоплет. Све то нама изгледа сасвим нормално јер то је историја која се наталожила, која има свој смисао, ми та имена и те чињенице примамо као неку хронику, али видите, колико је то узбудљиво; од Канли куле до цркве Светог Арханђела Михаила, од `28. године - књиге Рустем и Сухраб, превод Србина - Муслимана на основу којег један велики Рус поручује свима да морају да уче српски језик.

Ствари нису нимало једноставне; ни са нама, ни са исламом, ни са оним људским у нама и у исламу. Због тога ми је драго што је, ево, после шест деценија Српска књижевна задруга поново одабрала да објави једну књигу која на други начин има везе са исламским светом, и то управо у време када се исламски свет не може више изоставити из круга наше пажње.

Данило Киш је својевремено, запитан - зашто пише о стаљинизму, рекао отприлике - ко промаши данас стаљинизам, а стваралац је - промашио је све. Прилично касније, пре неколико година, Горан Бабић је парафразирао Киша и рекао - данас ко промаши Амерку, и не покуша да разуме Америку - промашио је све. Да ли ми сада можемо рећи - ко промаши ислам - промашио је све? Мислим да не. То би могло бити згодно као један конверзацијски обрт-било би ефектно, али не. Међутим, сасвим је довољно ислам важан да га морамо покушати разумети, и због себе и због ислама. Наглашавам ово-и због себе и због ислама, јер заправо ова књига је писана тако да представи ислам који је наше огледало. Заправо, колико је битан ислам сам по себи, толико је битна наша перцепција ислама, наше сагледавање ислама. Ислам је наше огледало, наше друго ја, и због тога ова књига управо носи наслов "Ислам: догма и живот" јер нема једноставних одговора на сложена питања.

Могла се написати другачија књига о исламу, у свету је написано много књига о исламу можда и бољих од ове књиге, неке су преведене на наш језик, неке су и написане на нашем језику. Међутим, мало је књига, а не знам да ли сам успео да домашим управо тај спој, које истовремено говоре о исламу и о муслиманима; које истовремено говоре о исламу као догми - као учењу, али које говоре и о људима који живе у исламу-о муслиманима. Без

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

прављења разлике између ислама и муслимана не може се разумети оно што чини суштину тога света.

Зашто баш "Ислам: догма и живот"? Једна новинарка је разговарајући са мном поводом ове књиге духовито рекла-а мени се некако намеће:"ислам:догма или живот".Ја сам јој рекао-хвала,ја сам баш књигу писао тако да не дођемо у дилему-догма или живот,јер смо често били у тој дилеми,и то није само у исламском свету-догма или живот.Схватити да постоји догма,али да поред ње постоји и живот,да живот никада није једнак догми,али да догма постоји у животу дубински,ендемски у људима који су муслимани.

Дакле, књига је истовремено писана, у мери у којој сам то могао да постигнем, о исламу:то је покушај релативно разумљивог синтетичког представљања самог исламског учења,његове основе;у мери у којој сам могао то да домашим. Реч је о духовним феноменима, нисам сигуран да сам могао ту њихову унутрашњу димензију адекватно да дочарам, али сам се трудио. А с друге стране, за мене не мање значајно - можда и значајније, је управо то да је то књига о муслиманима, о животу, зато што постоје два приступа у изучавању ислама која су се укрштала, која су се сукобљавала, понекад и паралелно текла током последњих двеју - трију деценија 20. века.

Постоји један приступ који се углавном зове, уз извесно поједностављивање - есенцијалистички; и постоји други приступ исламу који би био релативистички у односу на овај први. Шта значи есенцијалистички приступ исламу? То значи написати књигу, поједностављено, у њој изнети све оно што је исламско учење на основу основних извора ислама,на основу секундарне литературе о исламу, и рећи-ето,то је ислам. То јесте ислам - то је исламско учење, то је исламска догма. Међутим, да ли је то ислам који живи око нас у свету? Не, јер таква догма не може живети без људи; она не може живети ван људи. Не постоји неки "хомо-исламикус", стопостотни исламски човек који је потпуна реинкарнација исламске догме,нити је постојао ни у Мухамедово доба, поготово не постоји данас. Њега условљавају многе друге околности: географске, историјске, антрополошке, културолошке итд. Муслиман у Индонезији се много разликује од муслимана у Сенегалу, муслиман у Мароку се много разликује од муслимана у Синкјангу, муслимани на Балкану- од муслимана, рецимо, у Малезији. И сада је ту проблем како представити и једно и друго, како представити и сам ислам као учење и не вулгаризовати ствар на један прилично опасан начин и апстрактно представљати муслимана као отелотворење, као инкарнацију те догме. Јер, као такав он нигде не постоји; ниједан муслиман кога ћете упознати није жива исламска догма. Он је човек као и ми и, наравно,на одређени начин он живи и ислам, уз остало. Много нам је ближи, у суштини, него што често мислимо.

А сада, с друге стране, постоји тај релативистички приступ. Уочено је да се не може приступати на овај есенцијалистички начин-да је то веома опасно,и да је то сазнајно непродуктивно,а може бити и веома заводљиво;већ да треба поклонити пажњу оном реалном исламу какав имамо у животу у различитим земљама у различитим добима.И онда су

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

неки истраживачи дотле дошли да кажу-не постоји један ислам,већ постоји много ислама;колико исламских народа у разним временима-толико различитих ислама;ислама у множини,значи-нема једнога.

Делује привлачно-па да,и они су људи као и ми,живе ту религију на одређени начин. Значи-не треба робовати ономе што је догма и само кроз њу посматрати ислам и муслимане, већ превасходно кроз некакве реалне околности живота, међусобне контакте, контакте с другим народима итд.То је у реду, али при томе они који приступају релативистички, односно-сувише релативистички исламу, заборављају битну чињеницу да су сви ти људи, ипак, муслимани и да их повезује једна заједничка нит која је садржан у исламској догми и која дубински, ендемски, у њима постоји.У исламу постоји једна дубинска политичност другачија од оне у хришћанству, јер у исламском свету никада није дошло до секуларизације, до осветовљења, никада није у суштини раздвојено учење вере од правила живота.

И наравно, са историјским менама ту имамо дозу једнога и дозу другога.Значи,покушао сам да истовремено, колико је то могуће-а мислим да је до краја тешко могуће, представим ислам као учење,али онда и реализацију тога учења кроз историју све до данас, нарочито у савремено доба,кроз саме људе,кроз исламске народе,кроз исламске државе и кроз оно што представља њихов цивилизацијски проблем-њихову епохалну тешкоћу.Јер,ислам је исто тако изнутра разапет као што смо и ми и врло је некритички,врло је непоштено према самима себи,а онда и према исламу-али превасходно према самима себи,да ми недостатности свога идентитета пресликавамо на ислам на један начин који није аутентичан.Ми тражимо проблем у исламу;ислам је постао велики проблем Европе, велики проблем света. Зашто? Зато што Европа, што свет, имају сами са собом велики проблем.Иначе ислам не би био проблем за једну Европу која сама не би била на раскршћу, која би знала шта је, која не би била постхришћанска него би била можда на нови начин хришћанска е. У том смислу сматрам да морамо увек веома критички и самокритички посматрати овакве феномене као што је ислам, који је - и наше огледало.

Ја сам покушао да се огледам у том огледалу, по мери својих способности и знања, а препоручујем, и свима вама - читајмо на озбиљан начин са заиста интелектуалном радозналостју, са заиста жељом да разумемо све што се односи на ислам, поготово оно што је озбиљно, па ћемо бити веома обогачени.

Данас сваки разговор о исламу почињу људи, тиме да кажу-. ми знамо о исламу,знате-не знамо ми ислам...".Зашто не знам"о њему се не зна о?Нема разлога да се не зна. О исламу је данас написано толико књига,у новинама,часописима,на телевизијама-не увек на најбољи начин, ислам је ту,и немамо право на незнање јер у суштини тиме признајемо да немамо елементарну интелектуалну радозналост, признајемо извесна предубеђења и признајемо извесну духовно-интелектуалну тромост и лењост која ће највише нас коштати, а оне свакако неће допринети ни бољем разумевању ислама.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

СЛИКЕ ИЗ БОКЕ / Драгана Радојичић

Проф. Др Драгана Радојичић, директор Етнографског института САНУ, ове 2009. године, свом херцеговском завичају, и „Тргу од књиге“ подарила је расправу „Слике из Боке“ у којој, на основу архивске грађе о којој расправља, Боку посматра као део Медитерана и својеврстан делић целог Света, ријечи су Петра Влаховића, које је започињући промоцију прогитала водитељ програма Драгана Влаовић.

Петар Влаховић, академик

ВЈЕРНОСТ БОКЕЉСКОМ АРХИВСКОМ НАСЛИЈЕЂУ

На основу архивске грађе проф. Др Драгана Радојичић уочава да су се на простору Боке сучељавали многи културни утицаји који су допирали са истока и запада, а посредно, захваљујући развоју поморства, и из разних других делова Света. О томе су остали и у савременом животу драгоцене подаци од којих се неки једино могу објаснити анализом архивске грађе из Боке, која иначе одликује бројне научне радове проф. Др Драгане Радојичић.

Расправа „Слике из Боке“ проф. Др Драгане Радојичић је, заправо, наставак њеног проучавања и анализирања архивске грађе коју је, мукотрпним радом, без обзира на тешкоће које прате овакав посао, пронашла у Боки и њеном ширем окружењу и обелоданила у својим расправама међу којима су: „Крајина новска у судару свјетова“ (1994), затим „Ношња и барокна одјећа у XVIII вијеку“ (1995), потом „Између култура истока и запада-сјеверозападна Бока Которска“ (2006)...

Књига проф Др Драгане Радојичић „Слике из Боке“, обухвата четири целине. Реч је о студиозном „Уводу“, затим „Речнику материјалне културе“, „Грађевинским објектима у 18. вијеку“ и „Божјићним обичајима у Боки Которској“. Овоме се придодаје извод-Summary-на енглеском језику.

У „Уводу“ у расправу „Слике из Боке“ проф. Др Драгана Радојичић опширно разлаже због чега је у овој књизи одабрала напред поменути проблематику. Бока је, као што се из садржаја књиге види, од најранијих времена привлачила разне етничке заједнице које су у Боки краће или дуже живеле, остављале о томе своја обележја и доприносиле специфичностима „у свим сегментима културно-историјског, језичког, етничког, економског као и политичког живота“. Ово се одразило и у начину међусобног комуницирања (Речник) развоју материјалне културе (грађевинарство) и обликовању културног стваралаштва, као погледа на живот и свет (Божић).

У поглављу „Речник и материјалне културе“ проф Др Драгана Радојичић је успела да сакупи многе појмове о чијем пореклу, променама и трајању се веома мало зна, а уочљиве су у свакодневном животу. Сакупљене су и многе речи које се данас у Боки ретко могу чути а некада су чиниле

основу за међусобно споразумевање у свакодневном комуницирању и раду. Становништво Боке је прихватало многе појмове који су долазили са стране, посредством трговине и поморства, онако како их је чуло, па су тако ушле у свакодневну употребу, без обзира на њихово порекло.

У поглављу „Грађевински објекти у 18. вијеку“ проф. Др Драгана Радојичић приказује грађевинску делатност у Боки као израз и одраз материјалне културе. Уочава да су главни непријатељи материјалне културе „време и људски фактор“. Али, без обзира на то, у расправи проф. Др Драгане Радојичић се, на основу архивске грађе и остатака грађевинских објеката из 18. века, види каква је била вештина, креативност и осећај за меру тадашњих градитеља, који су стварали архитектуру по мери човека, прилагођену његовом природном окружењу,“ као и његовим свакодневним ритуалним, социјалним и естетским потребама“.

У поглављу „Божихни обичаји у Боки Которској“ проф. Др Драгана Радојичић је приказала промене које су се догодиле у домену духовног развоја становника Боке од најранијих времена па све до савременог доба. Проучен је Божићни циклус који у Боки почиње од 28. новембра и траје до 27. јануара, односно до Савин дана. Опис и анализа Божићног циклуса у Боки добија на значају и због тога што се Божићни обреди и обичаји из Боке упоређују и са Божићним обичајима у другим деловима Црне Горе, затим у суседним Конавлима и у Херцеговини. Указује се, заправо, на разлике до којих долази у појединим култовима и обредима на напред поменути просторима.

Проф. Др Драгана Радојичић је учила да је до промена у Божићним обредима и обичајима долазило у време када су се мењали услови живота пре и после Првог, а посебно након Другог светског рата, када су промењени услови живота проузроковали промене у материјалној култури, духовном стваралаштву и друштвеном животу. Примери показују да је специфичност Бокелске средине што су многе радње које су везане за Бадњи дан и Божић, које се још одржавају у православним домовима, биле привлачне и за католике. Такође је у расправи проф. Др Драгане Радојичић веома добро уочено и образложено измештање ложења бадњака, посебно у урбаним срединама, из породичне средине и његово заједничко обредно ложење у црквеним портама, или на неком другом отвореном простору.

Расправа проф. Др Драгане Радојичић, као што се из наведених примера види, показује да су културни утицаји Истока и Запада у Боки оставили свој дубок траг и створили синтезу која је успела да се складно уклопи у живот сваког Бокелја. Прихватањем и прилагођавањем многих културних утицаја, које су временом утопили у своју свакодневицу, Бокелји су створили свој идентитет (Бокел) по коме су постали препознатљиви и у својој средини и изван ње. Уосталом, то је и основна порука расправе проф. Др Драгане Радојичић „Слике из Боке“, која је пред читаоцем.

Проф. Др Драгана Радојичић је, хватајући се одважно у коштац са тешкоћама које носи проучавање архивске грађе, за разлику од других истраживача, велики део свога стручно научног посла, свесна његовог великог значаја, посветила проучавању архивске грађе из Боке и из њеног

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

ширег окружења. На тај начин је у књизи „Слике из Боке“ повезала прошлост са садашњошћу и потврдила да равноправно стаје у ред са својим великим претходницима, који су јој, по обради архивске грађе, служили као узор. Међу њима су: Јефто Миловић, Душан Вуксан, Андрија Лаиновић, Ђорђије-Ђоко Пејовић, Томица Никчевић, Срђан Мусић, Глигор Станојевић....

Расправа „Слике из Боке“ јасно показује да је проф. Др Драгана Радојичић остала верна проучавању бокелског архивског културно историјског наслеђа и на овом послу, више него било који други прегалац, пронашла и обрадила етнолошко- антрополошку архивску грађу о етничким процесима, материјалној култури, духовном животу и друштвеном развоју који повезује прошлост Боке са садашњошћу.

Проф. др Софија Милорадовић:

САЧУВАНО ЈЕДИНСТВО РАЗЛИЧИТОСТИ

Резултати архивских истраживања које је дуги низ година колегиница Радојичић обављала, и то и у домаћим и у страним архивима сабрани су овог пута у "Слике из Боке" које се надовезују на раније прилоге овог аутора, а то су три монографије и пуно научних радова везаних за ову област, рекла је Проф. др Софија Милорадовић.

Ти подаци су гарант исправности закључака које имамо у овој књизи, и они сведоче о томе да, заправо, када имате чињенице такве какве су-нешто што је поуздано, нешто материјално, можете на томе даље градити неку своју спекулацију - са позитивним предзнаком.

Ја сам можда најпозванија да говорим о првом делу књиге, као лингвиста али и као неко ко је радио у Етнографском институту и доста се бавио и том литературом. Речник материјалне културе је један мини лексикон на отприлике 40 страна; то је углавном лексика која се односи на грађевинарство, на покућство, на стамбене објекте, на одећу; дакле-материјалну културу у најширем смислу. Препознаћете на први поглед да има доста романизама, што је за ове просторе нормално. Судари истока и запада, двеју цивилизација, култура - чак и више од двеју, свакако остављају трага и у лексици, у свакодневном говору становника ових простора. Најпре је реч о томе да када позајмљујете неки предмет, неку реалију ви са њом узимате и неки назив ако тај предмет дотада нисте имали; то најчешће бива у одећи и у кулинарству. У том смислу ви га, или преносите употпуности онако како чујете, или прилагођавате свом језику. Тако ћете у овом речнику наћи различите гласовне облике појединих речи и схватићете да ту поред словенских речи, има много романизама, понешто турцизама и германизама.

У другом делу књиге је реч о грађевинским објектима у 18. веку. Реч је о томе да су на основу неких података из катастра приказани начин градње, материјали од којих се градило и попис свих објеката. Реч је о кућама различитог типа, па ћете наћи ту куће у клачини, куће у сувомеђини, затим

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

цркве, гробља, манастире и самостане – паралелно. Наћи ћете и касарне, лазарете, магацине, појате и још штошта друго. Оно што се на први поглед чини важним то је да ви сазнајете нешто о начину градње ако вас то занима, али и о материјалима од којих се тада градило. На други поглед то свакако много казује и о начину живота људи на овим просторима и о њиховом имовинском стању. На "трећи поглед" све то казује заправо о једном хармоничном тројству људи са ових простора, њихове природе - њиховог окружја и окружења и грађевина које су стварали. Могло би се рећи - ја стичем такав утисак по овоме што сам читала и по ономе што сам видела у старом делу града, да су у то време естетика и комфор ишли руку под руку, што данас баш и није случај. Оно што данас политичари често користе синтагму "одрживи развој", вероватно мислећи да је то нешто ново и да су јако важни кад то кажу; тај одрживи развој је био присутан у старим грађевинама на овим просторима, и свакако и код других типова кућа у народном градитељству, дакле код традиционалних кућа.

Када је реч о трећем делу књиге - о Божићу, о зимском циклусу празника, који се мени, као лаику, чини као једно продужено празновање везано за најрадоснији хришћански празник, и у вези с том радошћу, како бих рекла, колегиница Радојичић ваљда није ни делила православце и католике него је описала и једно и друго. Наравно, више оно што је њој било познатије и ближе. Из архивске грађе пратила је од 19. века оно што је везано за обичаје, обреде па и веровања за тај циклус од празника Свете Варваре до Савин дана. Највише пажње је посвећено Бадњој вечери, Бадњаку и самом Божићу, односно долажењу полагајника у кућу.

"Кићење бадњака је општа појава у Боки Которској, али и у суседним крајевима. У Боки се бадњаци ките ловориком, маслином, бршљаном и шимширом. Бршљан мора да буде са дрвета - никако са зида, камена и по могућности треба да је растао са источне стране. Исто тако треба да има бобице јер оне означавају богатство. Између два светска рата богатије породице су на листове бршљана, којима се китио Бадњак, стављале танке златне листиће који су се куповали".

Колегиница Радојичић је посветила пажњу и променама између два светска рата и нарочито онима које су, из свима нам добро познатих разлога, настале после Другог светског рата, и нечему што се дешавало деведесетих година када се почиње, можда донекле претеран начин прослављања, или различит у односу на обичаје. Починје се светковати не само Божић него и други празници али је и то приказано са научне, објективне дистанце.

Фотографија на насловној страни ме је подсетила на приповетке Боре Станковића и на његове "Старе дане". Цела књига је уствари у неком носталгичном тону, као када Бора каже: "старо, старо ми дајте, оно што мирише на босиљак и греје душу".

Овде није реч о босиљку, то је други, медитерански простор - није Врање. Овде је реч о наранци, о маслинама, о ловору. То су мириси које сам ја и данас осетила. Ја се и због тога захваљујем онима који су ме позвали и кући Радојичића.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

Највећи део носталгије сам заправо осетила у оном делу књиге где Драгана Радојичић описује прослављање Божића далеко од куће; заправо, односи се пре свега на поморце - на прослављање у туђини, односно на прослављање Божића негде на мору. То ми је било занимљиво, просто нисам приметила досада читајући сличне књиге да се неко тиме позабавио. Свакако је то и са научног становишта важно, али мени је као читаоцу било занимљиво на који начин се то одвијало.

Ја верујем да се и овде то дешава, да бледе сећања на неке предмете материјалне културе па су сада заправо последњи тренуци да се забележе овакве ствари. Ја сам научила неколико речи, а не знам, када би се направио квиз - сада, колико људи би знало шта те речи значе: абашаменат-линија која се извлачи у другој боји на зиду у кући; бешкот или двопек; лопар-за хлеб за црепуљу; сважа-поруб у оређеној боји на одећи и шармадура-држачи за весла. Дакле, тог типа су лексеме или речи које се налазе у овом речнику и које греју нашу душу.

Желим свим становницима бокелског залива да сачувате јединство различитости о којима говори и ова књига колегинице Радојичић, као и многе њене друге књиге и, да сачувате ширину духа у заливу који, како је, мени се чини, најлепше рекао српски песник- лепши, односно светлији од вилиног ђердана. Ја не знам да је неки залив лепше опеван!

О Тргу од књиге

Локација је стварно дивна, а и идеја да се стално, сваке вечери нешто одиграва. Можда је пренапорно али, била сам пријатно изненађена како је публика све то пажљиво и са занимањем пратила.

др Драгана Радојичић

ДВИЈЕ ДЕЦЕНИЈЕ ПОСВЕЋЕНОСТИ БОКИ

Уз ријечи захвалности Библиотеци града Херцег Новог за подстицај у промоцији књиге др драгана Радојичић је подсетила да је и прву своју промоцију у Новом имала поред цркве, цркве Светог Спаса на Топлој, 1994. године.

Истраживачки посао је дуг, тежак, носи са собом једну врсту упорности, али и одређену врсту задовољства. Задовољство је кад неко ко прочита вашу књигу осјети неки мирис; заправо онај мирис и укус који не можете исказати обичним ријечима, који је готово немогуће исказати, а који се ипак

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

осјети, као мирис печене божуре, или мирис бакалара за Бадње вече. То је нешто што вас чини радосним.

Ја се више од двадесет година бавим мојом, вашом, нашом Боком. Привлачи ме, заправо, судар различитости; то како те различитости живе једна поред других и не сметају једна другима. Друга ствар која апсолутно може да привуче сваког ко овдје дође јесте мирис Медитерана, који помало, на моју жалост, блиједи.

Мој Херцег Нови се прилично измјенио, макар онај Херцег Нови који ја памтим из најранијих дана. Да би то на неки начин сачувала потрудила сам се да ова књига буде читљива не само научној јавности, него сваком читаоцу који до ње дође, или жели да до ње дође, да је може прочитати за два до три сата, да из ње извуче оно што се њему допада – о храни, о заборављеним изразима из Боке, о кућама и покућству некад... Али, основ свега што ја волим је трајање, што волим традицију и што волим да се њоме бавим; то радим и с пуно љубави, и оно што је најтеже је - трудим се да то буде једноставно; да не буде оптерећено, а да ипак траје. Да би књига трајала ја сам просто нашла за згодно да на почетку кажем да је та књига посвећена Анђели и Дуњи - мојим унукама. И ту сам била задовољна, јер, није довољно бити само научни радник, просто – треба задовољити и друге сегменте живота. Када некога питате да говори о нечему чиме се бави, онда он може да падне у искушење па да вам надуго и нашироко прича како је дошао до те грађе, како је по њој копао, како је молио своју маму Марију која је, иначе, исто етнолог да јој пронађе још грађе, па како су онда њих двије телефоном расправљале да ли је то добро или не... нећу то урадити.

Ја само желим да и ви осјетите атмосферу ове књиге, неки њен мирис и у њој нађете оно што вама одговара.

О Тргу од књиге

Концепција је заиста добра с тим што отворени простор у сваком случају изискује некакве ограде, јер није једноставно на отвореном простору организовати овакву манифестацију и захтјевно је када се у једној ноћи дешавају по три различите промоције.

Међутим, показало се да је публика заиста захвална, да то јако лијепо прихвата и да сам програм тече некако питко, лако; осјећа се једна позитивна атмосфера манифестације. Свака похвала за организатора и за изабрано мјесто, али и за начин на који се књиге представљају.

РУСКА И ДРУГЕ ПРИЧЕ / Ивана Булатовић

Ивана Булатовић

УКИДАЊЕ МИТА - УКИДАЊЕ ЧУДА ОД ЉЕПОТЕ

Херцег Нови је град у који ја долазим већ годинама и који ме пустио, онолико колико је хтио да ме пусти у све ове скле и у све ове ћошкове, да

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

се помјешам са домаћим живљем, онолико колико су ме они пустили – а пустили су ме... Постоји још један разлог због чега се необично радујем што сам, ево баш вечерас овде са вама. Увек се обрадујем дивном говору који у Херцег Новом чујем на сваком кораку. То је говор који ме обрадује када га чујем преко телефона, и кад га чујем на телевизији а овде га чујете од сваког конобара, пролазника, од свакога ко вам прода цигарете, кога питате колико је сати. Те ваше дивне дужине, ваше дивне мелодије су заиста нешто од чега ми се душа радује – искрено, сваки пут када овдје дођем, након ове похвале Херцег Новом Ивана Булатовић је прочитала одломак из прве приче своје књиге а потом објаснила публици и како је збирка прича настала.

Постоје одређени тренуци у животу, што каже Шекспир – кад време искочи из зглоба, кад живот искочи из неких смерница које нам изгледају задате и непромењиве. Онда се уверимо у крхкост свега тога. Али постоје и одређени тренуци кад живот уђе у неку врсту креативног исказа; то се догодило мени у овој књизи.

Морам да вам кажем још нешто што је важно, пошто се први пут видимо, а то је да се представимо са позиције којим језиком говорим.

Дакле, ја као неко ко је рођен на Цетињу, одрасла у Подгорици, својом вољом и без присиле живим у Београду – и није ми лоше, морам да кажем да користим паралелно - можда не баш истовремено, али

паралелно, и екавицу и ијекавицу. Сматрам да је лажна дихотомија – ћирилица или латиница, и исто тако сматрам да можемо да будемо само богатији ако говоримо спонтано – и једним и другим говором, и једним и другим наречјем, Дакле, језик којим ја говорим и пишем се зове српскохрватски језик и то није нешто што је измислио друг Тито, нити је то смислила Комунистичка партија, него је то заиста језик који је под тим именом препознала европска теорија још 1820. када га је Вук стандардизовао.

Заиста сматрам да је ужасно важно не одрећи се ни једне једине мрвице тог књижевног наслеђа, ни књижевног, ни говорног - сматрам да су то ствари које се просто темељно утискују у наше идентитете и које нас снажно обликују. Неко би рекао – па, можда бисмо се боље разумели да не говоримо истим језиком, и то можда уопште није погрешно, можда би

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

заиста ствар била боља, да је разлика између српског и хрватског заиста онилика колико су неки лингвисти тврдили – као између њемачког и француског; можда би било боље за све нас, али није, него је то и даље просто једини језик на коме сви ми говоримо и можемо се споразумети.

Друга ствар која ми је важна је мој однос према митском. Мит је такође једна од оних ствари које су биле велика тема у последње време, које су се потезале од стране многих аналитичара и псеудоаналитичара, и зналаца и потпуних незналица. Опасна је теза која гласи да сваки мит и по сваку цену треба укинути, да га треба избацити. Зашто? Зато што је како нас уче мит тај који генерише рат, који генерише зло. Била је једна ВВС-јева емисија која се звала „Српска епика“ која је почела неким Далматинцем – гусларом, па онда црногорским гусларом, па је онда коментар био – „видите - да нису гуслали не би се они ни побили, само ту ситницу треба склонити и онда ће све да буде сасвим у реду“. Међутим, неће да буде у реду зато што је ту направљена елементарна грешка - можда не ни грешка него врло вешто, врло осмишљено пласирана подвала, која је просто изједначила мит са злоупотребом мита. Ја сматрам да ниједан човек на овом свету, ниједан народ на овом свету не може да постоји уколико нема ту једну врсту идентификације у митској клици која – јесте, може да буде ужасно опасна; а опасна је баш зато што носи огромну енергију. И оног тренутка када неко у то дирне и каналише то за неке своје циљеве, онда можете да добијете катастрофу, али – укините то и укинућете и чудо од љепоте, чудо од уметности; не знам чиме другим би се хранила уметност и од чега би живела ако се не би константно бавила тим најдубљим матрицама људскога бића и понашања које се управо налазе у митским сликама.

О Тргу од књиге

Запањена сам фреквентном посећеношћу ове манифестације, с обзиром на то да сви знамо да нема досаднијих ствари од књижевних вечери. Некако сте овде успели да направите тако добру атмосферу да просто људи овде излазе, да тако кажем и мислим да је то велика ствар.

О писању

Пишем, колико год то било залудно, и биће, ја се надам још једна збирка. Остала сам при причама, нисам ушла у шире форме – нисам ушла у роман, али можда ће и то једном бити. Роман просто захтева другу врсту даха, другу врсту концентрације...

О будућности књиге и о књижевним узорима

Ја намам сумње у то да ће „књига претрајати“; ја сам од оних људи који мисле да – исто као што читање може да вам спаси живот, исто тако и писање које је уствари само реверзибилна радња, може да вам спаси живот, и просто - кад се ради о тако моћним стварима, онда нема ту никакве приче о умирању.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Можда звучи чудно – мој књижевни укус и моји узорни базирани на англосаксонским писцима. Ја сам, ваљда - као и већина људи из моје генерације, читала америчке и енглеске писце и моји узорни дефинитивно су Вирџинија Вулф и Џојс; то су учитељи који су просто ударили темељ модерне приче. Када ме питате кога читам од савремених писаца – сад ћу да упаднем у ону замку као и сви домаћи писци, као - ја не читам ништа домаће. Али, просто не може да се не помене Иво Андрић, ја не могу да не поменем ни Борислава Пекића који један потпуно феноменалан писац – рецимо његово „Успење и суноврат Икара Губелкијана“ је мени ужасно важна књига зато што је на један бриљантан начин уствари раздвојио тај процес како се прави уметност и како се свесно прави кич а зарад славе, успеха и чега год хоћете, и мислим да је то у ово наше вријеме страшно важно. Дакле, та свијест о томе да ви можете да генеришете нешто и да га зовете креативним исказом, уметношћу, чиме год хоћете, а да уствари правите то – некакву представу за масе, за медије, од чега ће неко да узме новац а да то никакве везе нема са некаквим аутентичним и правим односом према животу.

Зоран Живковић: уредник "Нолита"

ДОПРИНОС ТРАДИЦИЈИ НАШЕГ ПРИПОВЕДАЊА

Сваког лета наступам у овом предивном амбијенту и простору који је богомдан за „Трг од књиге“ и увек имам потребу да пред пријатељима поновим – а вас сматрам пријатељима као и оне који аплаудирају и који су нам се прикључили – чувену реченицу Оскара Вајлда о томе како ипак не треба претерати – Вајлд каже „да је у точкове пријатељства увек потребно улити уље деликатне пристојности“.

Стално размишљам и о једном новинском тексту познатог „Политикиног“ репортера Слободана Стоићевића - а и „Нолитовог“ аутора, који је о Херцег Новом написао текст под насловом „Град са тајном“ и у том тексту објаснио да је та тајна таква да, уколико би се открила, нестала би та магија Херцег Новог, па је практично несазнатљива. У овом граду који је некако везан за историју културе и писмености свих наших народа, а посебно једног народа и једне културе, традиција се чува овом, више него успешном, манифестацијом која просто одолева свему чему се мора - или не може, уствари одолети у овим временима; али овај „Трг од књиге“ не само да сведочи о књигама и људима који пишу и читају те књиге, него и о овом граду где се „Трг од књиге“ тако угодно и лагодно сместио, како му нигде не може бити. Након ове тохвале Тргу и Новом, Зоран Живковић је пажњу посветио Нолиту и књизи „Руска и друге приче“.

Прошле године када је „Нолит“ у неким сасвим новим околностима, које нисмо имали у генетском памћењу – да тако кажемо, обележио 80 година од оснивања и трајања, међу свим тим књигама које су биле

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

различите била је и нека, рекао бих – ниска бисера која би светлила и у другим – сретнијим временима, ако су била сретнија.

Међу тих тридесетак књига, у протеклој јубиларној години, посебно смо били поносни што смо промовисали једног новог писца, његову прву књигу и открили, не само његов свет и његово сопство – јер писац увек објављујући своје дело објављује и себе, него смо и открили нешто што је помало или, да кажем – доста оригинално у традицији српског приповедања; нешто што је Ивана Булатовић донела својим првенцем.

Да подсетим на једну мисао такође једне, славне жене у светској књижевности, чије је име Марина Цветајева. Ја се увек сетим те њене реченице којом је осветљена сама суштина уметности, сваке уметности. Марина Цветајева је отприлике овако рекла - да је уметност по себи увек превођење са језика неизрецивог. И сад долазимо до језика, у овом случају – до говора и ситуације да је често за писце и за читаоце – језик све. Али, у књижевности он није сам по себи довољан, он не може да уради све сам и Ивана Булатовић је најпре урадила једну помало ризичну ствар за писца, али писци обично на почетку своје каријере – не мислим да је она тиме прожета, покад кад имају став «Бога се не бојим а људи се не стидим»; она је посегнула за једним говором који је већ присутан, који има већ познату, да не кажем – више него познату егзистенцију у нашој књижевности. Најпре је за тим говором посегнуо један наш познати песник, а затим и један прозни писац који је тим језиком и у том свету добио и разне значајне књижевне награде, и она је – свесно ризикујући, захваљујући својој оптици, захваљујући једној суптилности коју носи собом самом – и својом личношћу а и својом књижевном оптиком, успела да направи оно што обично у књижевности зна да откључа енергију језика или енергију стваралаштва а то је тај један парадокс између тог света коју је за њу битан, који је за њу нека врста родног света и њене суптилности коју носи собом али и културом коју је у међувремену усвојила.

И на том неком парадоксу одједном нам се појавила ова збирка «Руска и друге приче» и показало се да неко ко има таленат, ко има и то приповедачко посвећење, а то је помало и шаманска тајна; да то може да откључа и да томе да нову енергију и нову слику, без обзира што се мислило да је то у нашој књижевности апсолвирано. Али, с друге стране она је у књижевности, или нашој књижевности подарила још једно значење. Књижевност је наравно једна врста живота поводом живота – стварног; тај живот је често пута уствари и стварнији од онога што ми видимо и он је незамењива духовна идентификација, не само појединаца и народа али он је у овим, или сличним временима – ако смо их имали, када наука, када ум – онај рационални не може да изврши оно што зовемо рационализацијом, што је итекако потребно појединцима и народима, често то обаве писци, најчешће песници кад кад и несвесни истине коју кажу.

Е, та рационализација света и века оног који ми доживљавамо у овој књизи је присутна и на један изузетно посебан, особен начин и то је једна улога књижевности која, ја не видим да ће моћи бити замењена. Та могућност рационализације времена, простора или онога што зовемо везом између наше прошлости, наше интимне, индивидуалне и онога што живимо

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

у укупном свету. Зато «Руска и друге приче» представља један оригиналан допринос традицији нашег приповедања а, да кажем – српска књижевност има ту традицију још из 19. века иако је то у неку руку, можемо рећи – и мали народи, и мала култура његови књижевници често сведоче о једном књижевном животу који превазилази такве оцене и такво осећање.

Због тога смо ми у «Нолиту» били задовољни што смо добили један рукопис који је у традицији те наше познате уметничке прозе, рукопис који нам је просто био прилика да један велики јубилеј обележимо не само том ниском бисера – књигама из наше библиотеке «Историја» или изабраним делима једног нашег модерног класика какав је, на пример – Шћепановић о коме ћемо сутра вече говорити у овом истом простору, већ и првенцем једног аутора чија нам је књига толико блиска, толико нас чини сретним што показује једног оригиналног и особеног аутора који је, наравно, да би написао своју књигу - морао да је живи.

Како би рекли Енглези – на крају, али не и на последњем месту, ми смо у протеклих двадесетак година добили посебну врсту људи у нашој култури, оних који просто пребројавају крвна зрнца, баве се неком форензиком порекла – по томе сведоче и себе емитују нашој културној јавности, а вечерас овде у Херцег Новом, у овом амбијенту, ове године и овим поводом имамо писца који не сведочи о себи само својим делом, па чак ни својим презименом него и именом које је носила мајка онога који је овде – у Топлој, захваљујући свом учитељу Јосифу Троповићу једном за свагда погледао ка мору и уткао се у оно што ја зовем светим тројством српске културе и идентитета, које чине наша народна епика и Косовски мит у њој, Петар Петровић Његош и Иво Андрић.

27. 07. (понедељак)

ОСАМ ГРЧКИХ ПЕСНИКА

Јоргос Августис, амбасадор Грчке у црној Гори

СУНЦЕ, СВЈЕТЛОСТ, МОРЕ

Промовисати књигу „Осам грчких песника“ коју је објавила задужбина "Петар Кочић" Бања Лука – Београд као прву књигу у свијету у 2009. години, а у једном граду медитеранске атмосфере који су, тако макар кажу историчари, грчки трговци посјећивали још од петог стољећа прије нове ере, заиста је право задовољство, поручио је сајамској публици на почетку програма амбасадор Грчке у Црној Гори, Јоргос Августис.

Очигледно је да је избор пјесника за ово издање направљен са великом пажњом од стране издавача и пружа читаоцима један шири увид у грчко пјесништво од почетка 20. вијека. Двојезично издање ове збирке биће прави ужитак за познаваоце оба језика, бојим се само да их је врло мало

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

који знају оба језика, а тим прије што се, како сам информисан ради о преводу изузетне умјетничке вриједности.

Врло је тешко да неко каже нешто што већ није речено о носиоцима Нобелове награде а то су Сеферис и Елитис. Сеферис, познат не само као пјесник, него као и дипломата, сматра се једним од најистакнутијих пјесника свог доба са космополитским идејама. А Елитис је познат по томе што на један типично грчки начин опјева грчко сунце, свјетлост, море. Међу грчким читаоцима веома је омиљена нарочито поезија Кавафија за чије се пјесништво може рећи да показује једно естетско савршенство и једно потпуно познавање митологије и историје а посебно хеленистичког периода.

По мени, важност ове збирке је у томе што, осим ова три пјесника која су вјерујем позната читалачкој публици, чак и овдје, пружа прилику да се упознате и са неким именима пјесника који, иако познати у Грчкој - овдје вјероватно нису. Сви они припадају једном истом пјесничком миљеу из четрдесетих година 20. вијека. Јаки Риџос познати грчки левичар, бавио се и политиком осим пјесништвом, опјева опет на један врло надахнут начин грчку страст, море, сунце.

Остала двојица Енгонопулос и Сахтурис врло су омиљени и популарни у Грчкој и они су представници њиховог надреализма. Увијек је велико задовољство и част када неко ко ужива у овој поезији на свом језику, може то задовољство да подјели и са читаоцима са других говорних подручја, стога ја вечерас изражавам жељу да грчке издавачке куће направе сличан подухват, односно да се ваши писци, или конкретни – пјесници, представе грчкој читалачкој публици.

Желидраг Никчевић, књижевни критичар

СТИХОВИМА ИСПИСАНА НАЦИОНАЛНА ГРАМАТИКА

Велики француски писац Андре Жид својевремено је казао: „Ако желите да упознате могућности поезије данас, читајте модерне грчке пјеснике. Не постоји нека друга савремена поезија која би се с њом могла поредити по чистоти и интензитету.“

Ова оцјена, изречена прије много година – чини ми се негдје прије Другог свјетског рата, а имала је у виду прије свега Кавафија, Сеферија и Елитија, који су се тада налазили у пуној стваралачкој снази – ова оцјена

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

великог естете и можда понајбољег стилисте свог времена и данас може бити добра препорука за људе који воле поезију и хтјели би да буду упућени у њена шира кретања. Дакле, читајте модерне грчке пјеснике, ако желите да упознате могућности поезије.

Ми, ево, тек сада на српском језику имамо књигу која на ту Жидову препоруку достојно одговара. Са знатним закашњењем, али - боље икад него никад. Захваљујући бањалучкој задужбини „Петар Кочић“, пред нама је овај избор ОСАМ ГРЧКИХ ПЕСНИКА – књига за уживање, наравно, штиво за поетске сладокусце, јер су у питању све до једнога лиричари европског калибра, али и књига која нас може натјерати на размишљање о многим стварима мимо саме поезије: о њеном мјесту у савременом свијету, о њеној улози у прожимању култура, о могућностима и квалитету превођења...

Да је овај избор из грчке поезије за нашу књижевност и културу веома драгоцјен - само по себи је очигледно.

Грци имају велику прошлост и у њој много тога заједничког са свим другим европским народима. Читава нововјековна европска култура и умјетност засноване су на грчкој подлози, митској, естетској, филозофској, поетској, и тешко је заиста пронаћи неки умјетнички мотив који своје поријекло, свој извор, па и идеал, не би могао пронаћи на грчком тлу. Најкраће речено: Сви смо у том смислу помало Грци.

Међу Србима и Грцима, међутим, постоји и нека дубља сродност, много пута потврђена у новијој историји. Довољно је да овом приликом као заједнички именоватељ поменемо одбрану националног идентитета – кроз поезију.

Наш Милош Црњански има једну реченицу која се ту може згодно употребити. Он, наиме, каже да само код малобројних народа, код озбиљно угрожених народа - поезија има велику друштвену улогу и тежину. Неки су безбрижни и баве се прозаичнијим стварима. Ми не. Ми – пјевамо.

Идеја је логична. Поезијом се гради и чува национални идентитет, и народи који осјећају опасност губљења идентитета, народи чија садашњост пребрзо кида везе са прошлошћу – такви народи поезији приписују и од ње очекују снажну социјалну улогу.

И код Грка и код Срба поезија има ту конститутивну, објединитељску функцију, и код нас и код њих стиховима се исписивала елементарна национална граматика. То важи и за народну поезију, епску и лирску, - и код нас и код Грка она је неисцрпна ризница за касније стваралаштво.

У том каснијем стваралаштву такође се могу уочити многе сличности, и увијек напор најбољих, водећих лиричара, и код Грка и код Срба, да своје вријеме и судбину прожму некадашњим звуком и некадашњим вриједностима.

Е сад, ту стижемо до једног парадокса, који ће овом књигом свакако бити ублажен. О том парадоксу у својим радовима много је говорила госпођа Ксенија Марицки Гађански, иначе наш најбољи преводилац са грчког језика, жена која деценијама предано ради на зближавању наших култура и књижевности, и ова књига, коју представљамо, без тог њеног подвига уопште не би била могућа.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

То је парадокс међусобног непознавања. Непознавања онога што нам је најближе.

Наиме, код нас се у школама одувијек спомињу и изучавају чак и осредњи западни пјесници прохујалих вјекова, али не и највећи грчки пјесници. Оне прве, наравно, временом почињемо да сматрамо својим, а ове друге, грчке, уопште не познајемо.

Не говорим само о новијој књижевности, о савременим ауторима, јер би то било донекле још и разумљиво. Говорим о класицима, о именима која су уграђена у темеље модерне грчке лирике.

Ситуација је код наших сусједа иста. У Грчкој не знају систематски историју српске књижевности, а немају одакле на свом језику ни да је читају. Наше савремене ауторе такође готово да не познају. Додуше, ситуација је за нас донекле боља, јер, у недостатку знања грчког језика, наши могу да читају на многим језицима, а Грци су, наравно, много више превођени и тако су нам индиректно приступачни.

Ова књига, рекао сам, тај парадокс ублажава. Из ње, из њеног звука ћете лако закључити да је модерна грчка поезија плод развоја који траје скоро цио миленијум. Она заправо почиње још у византијска времена.

А Грчка је, као и Србија, и још више него Србија, тло на коме су се смјењивале епохе, царства, религије, народи се селили и мијешали, али је језик опстајао, као залога етничког идентитета.

После свих потреса, превласти туђина, тешких језичких искушења и промјена, ипак је сачуван континуитет грчког поетског језика, и то се из ове књиге види као на длану. Ова лирика има своје коријене у дубокој античкој традицији и митској прошлости, али је ту и непрекидни дијалог са Европом и Истоком.

Континуитет је сачуван, некад уз помоћ цркве, некад уз помоћ оружја, како то ефектно каже Ксенија Марицки Гађански у једној од својих драгоцјених студија. Такође, она каже: Људи се у Грчкој питају ко су, одакле долазе и куда иду. Најљепши израз тог питања јесте њихова поезија.

Новије и најновије грчко песништво сједињује виртуозну и рафиновану форму савремене свјетске, прво италијанске, затим француске и енглеске поезије, са домаћим музичким изразом и аутохтоним лирским доживљајем, тражећи у античком предању нов смисао и нову поетску снагу.

Данас у Грчкој пјесници углавном пишу народним језиком, и тај језик се тако и званично зове: димотики. Другим, ученим, пречишћеним језиком пише администрација – и Академија наука.

Ова поезија подједнако сугестивно дјелује и на шведске академике и на слијепе хармоникаше с атинских улица. Јер у Грчкој, као некада, прије два и по миленијума, пјесме живе у народу, поезија се пјева уз музику, и за неколико драхми од уличог пјевача можете чути пјесму нобеловца.

Насо Вајена, велики грчки критичар, сматра да превод једног страног писца припада језику на који је преведен и његовој књижевности! Према томе, ова поезија сада припада нама, и због тога Кочићева задужбина заслужује честитке.

Никола Вуколић, књижевник

ОКТЕТ ГРЧКИХ ПЈЕСНИЧКИХ БОГОВА

Као што рече Борис Пастернак : „отвори прозор, пријатељу и погледај који је вијек напољу“. Задужбина „Петар Кочић Бања Лука – Београд“ као и „Трг од књиге“ отворили су и прозоре, и врата – широм, у циљу успостављања живих културних мостова међу свим људима, народима и, наравно државама. Вјерујем да сте се у то увјерили и сами свих ових сајамских вечери, оцијенио је Вуколић.

И као што Сунце излази, тако и књиге у задужбини „Петар Кочић“ излазе да се сачува и причува све оно што се запише и напише, а књига „Осам грчких пјесника“ заслужује – и наслов осам грчких богова.

То је јединствена антологија у којој је у пуном и раскошном сјају просинуло лирско стваралаштво пјесника модерне грчке поезије. У овој књизи су заступљени Константин Кавафи, Јорго Сефери, Јаки Рицо, Нико Енгонопуло, Одисиј Елити, Милто Сахтури, Маноли Анагностаци и Тито Патрикије. Избор из опуса знаменитих Грка зналачки је направила Ксенија Марицки – Гађански која је, уз Елиа Скопетеа и Ивана Гађанског, заслужна да је превод добио арому и боју старог вина племените медитеранске лозе, сазреле на сунцу вјекова. Као путовође кроз поезију појављује се ерудита Никола Кољевић који је својим уводним текстом указао на релевантне значајке, поетске и интелектуалне координате овог специфичног духовног простора у коме се зачала европска цивилизација, простору чија мисао, филозофија, умјетност, наука и култура још зраче пуним интеситетом и недостижном пуноћом синтезе европске рационалности и источњачке мистике и шароликости.

У овој поезији као да још увијек хује вјетрови са почетка свијета, таласају првотна мора која су неке давне номаде испунила чежњом кретања и путовања, који су метафора за садржајан и осмишљен живот, елан вјечитог трагалаштва који ће античке митске јунаке превести иза граница могућег. Свијет се овдје открива у хармонији или побуни четири своја елемента : ваздуха, ватре, земље и воде – мора, која су постала амбијент, сценографија митова и легенди, божанских и људских прича у својој свевременој трајности. Ипак, све тече и времена се мјењају. Без обзира колико био окренут према себи, својој души и њеном памћењу пјесник је и човјек у конкретном историјском окружењу кога, као метеорске кише, засипају удари свакидашњице, блиских или далеких историјских олуја којима је испуњено свако вријеме.

То присуство конкретног времена и његових дешавања обиљежено је у модерној грчкој поезији на челу са Кавафијем и његовим, наравно скептицизмом. Као и у европској поезији Кавафи започиње, како је пјевао и наш Тин „тегобно своје лутање под сводом који не чује“. Тренутак среће и љепоте није на дохват руке, није чак ни оно златно руно до којег су аргонаути, након дугог путовања и многих савладаних опасности, ипак доспјели. Срећа или сврха је само у личном подухвату, властитом трагању, рушењу зидова, у дугом путовању до своје Итаке....За Кавафија су град,

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

зидови, а поготово Итака симболи егзистенције савременог човјека, његове потраге за смислом и љепотом, његове борбе против празнине и студени.

У поезији осам грчких пјесника присутна је та симболичка нит која и у индивидуалној разноликости представља препознатљив трептај душе, акорд космичке музике, искру прадавне људске свјетлости која се код Одсеја Елитија претворила у бљесак који се жестоко одбио од сунца. Све је код овог пјесника жестоко, искрено до бола, рањено до крви. За њега, као и за његовог хомеровског имењака, путовање није ствар избора него неминовност, судбина.

У грчком октету складних гласова Маноли Анагностаки у стању је да из свог пјесничког камена истеше и по коју искру, а Тито Патрикије не призива у помоћ имагинацију у градњи својих лирских свјетова, него се поуздаје највише у меморију. Сва чуда која покрећу струјно коло имагинације и креације он је доживио и проживио у свакидашњици па му се, како сам изјављује – понекад чини да уопште нема маште, већ да посједује само памћење које искуство задржава и акумулира.

„Осам грчких пјесника“ је књига која ће проширити наше духовне видике и више приближити народу, који нам је у много чему близак. Дио њиховог културног блага је обогатио и наш свијет и учврстио међусобне везе, јер – говорила је умна и мудра Исидора Секулић : „Најпотпунија коегзистенција народа остварује се управо у култури“.

***

Књига је најљепши поклон, а „Осам грчких пјесника“ Вуколић је поклатио осим грчком амбасадору и градоначелнику Херцег Новог Дејану Мандићу који је уз похвале Тргу од књиге и издавачима попут Задужбине „Петар Кочић“ истакао важност оваквих сусретања и прожимања различитих, а опет блиских култура.

По примјерак књиге добили су и Невенка Митровић, директор градске библиотеке и читаонице и Желидраг Никчевић.

ИЗАБРАНА ДЕЛА БРАНИМИРА ШЋЕПАНОВИЋА

Бранимир Шћепановић:

ГРАД СПОКОЈСТВА, СВЕТЛОСТИ И ЉЕПОТЕ

Захваљујем свима на присуству и на пажњи коју сте посветили овом тренутку. Бити овде, у овом прелепом и древном амбијенту са вама је заиста тренутак, не задовољства - него изузетне среће, јер чињница да у овом граду лепоте у којем у сред

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

зиме цветају и миришу мимозе и у којем су, не случајно, изабрали да живе и да проведу добар део свога живота и Иво Андрић, и Михаило Лалић, и Стеван Раичковић, и Душан Костић и многи други, говори да је то амбијент и град у коме треба живети и осећати спокојство светлости и лепоте. Сасвим случајно, судбински, један велики писац, исто тако мој пријатељ је један једини пут дошао у Херцег Нови, судбина га је довела у овај град да умре у лепоти; у лепоти коју је у животу увек тражио, упркос свом дијаболничном делу, прилично мрачном и затамњеном – то је писац Миодраг Булатовић.

Ја сам у овај град долазио повремено, некад у госте свом пријатељу Стевану Раичковићу, некад да бих посетио Михаила Лалића, али некада и сасвим онако – у пролазу и увек сам се дивно осећао. Вечерас се осећам изузетно зато што сте ви ту, због вашег присуства, ваше пажње на којој вам свима заједно и сваком понаособ захваљујем.

О Тргу од књиге

Мислим да је простор на коме се одвија сајам књига у Херцег Новом а који се зове „Трг од књиге“ чаробан, напросто чаробан. То је древна сцена где је стара црква, где су стара здања од камена, где је трг поплочан каменом одвајкада и цео тај амбијент је прелеп и на неки начин величанствен. Тако да, кад се ту говори о књигама, просто те књиге добијају и на лепоти и на некој снази зато што се промоције одвијају у таквом амбијенту.

Публика коју сам ја имао прилике да видим две ноћи, дакле они који долазе и слушају, просто је посвећена, концентрисана, пажљива и види се да они просто упијају сваку реч, тако да се то може назвати, гледајући на сајмове и све те могуће сличне манифестације, нечим што је за пример; то је нешто изузетно.

О књижевности и писању

Писање је једна чаролија, једно сагоревање, једно порађање и када човек има највећу амбицију, кад мисли да ће да напише најбољу књигу на свету - онда се деси да је то можда књига која и није нешто нарочито. И обрнуто, када нема велику амбицију - оно испадне велика књига. Сервантес је, када је почео да пише „Дон Кихота“ , првобитно и првенствено имао намеру да се насмеје, да извргне руглу једну силну плејаду ритерских романа, да исмеје те ритерске романе свога доба; а направио је величанствену метафору која је уствари у врху светске књижевности.

Сваки човек када почне да пише има амбицију да досегне небеске висине. Када је Балзак почео да пише - то је добар и интересантан пример, његов отац који је био лекар, рекао му је – знаш ли у шта се упушташ. То је такав посао – „немој да се шалиш“, јер то је као кад упериш пушку – „немој да гађаш птицу, голуба – нишани право у Бога“. Значи, писац свестан себе који има озбиљне претензије и амбиције, наравно, креће у писање ремек – дела, да направи нешто за сва времена. Да ли ће то бити или неће, то је друго питање.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Ја сам пишући „Уста пуна земље“ ноћима, јер ја ноћу живим и пишем... дању обично нисам довољно будан, сада је ноћ тако да ове изјаве не могу да стављам под знак питања него оно што кажем то је то. Пишући „Уста пуна земље“ ноћима, ја сам повремено малтене еуфорично излазио на терасу мислећи да правим нешто изузетно да би, рецимо, кроз две следеће ноћи био толико презасићен и говорио себи – „а кога ће то да занима, то неће имати сто читалаца“. Међутим, читалаца има на свим континентима од Јапана, Америке - да не причам сада много о томе, према томе увек се то деси као са порађањем – никад не знате какво ће дете да буде: може да буде савршено, а може и да не буде...

Зоран Живковић, уредник *Нолита*

ИСПУЊЕН ХОРИЗОНТ СВЈЕТСКИХ ОЧЕКИВАЊА

Пред вама је издање које је посебно значајно за „Нолит“ у години јубилеја, у осамдесетогодишњици коју смо обележили на сајму и покушајем да се вратимо на стазе које је „Нолит“ практично неговао осам деценија. Међу тим драгим издањима посебно издавајемо, изабрана дела Бране Шћепановића, изабрана дела писца који је на посебан начин обележио не само српску књижевност, него и ону југословенску културу и репрезентовао је у свету на начин који је просто неупоредив.

Када о томе говорим имамо у виду чињеницу да је уствари Иво Андрић оном Нобеловом наградом просто нашу културу, наш језик и нашу књижевност на непоновљив начин уписао у ону Вавилонску кулу која се састоји од језика и прича из целог света. И након тог његовог изузетног успеха који је скренуо позорност света према једној малој земљи и до тада релативно познатој култури, у југословенској књижевности, пре свега у српској – у Београду појавила се једна група младих писаца која је себе објавила као писце који су окренути новом свету и новом веку, и који су и самим физичким изгледом - личећи на јунаке оних познатих филмова из француског таласа, просто урадили нешто што до тада није било познато у нашој књижевности. Али, ако је Иво Андрић остварио нешто што је иманентно само највећима, и то мање иманентно малим културама и народима, онда је успех Бране Шћепановића најпре на франкофонском а онда и другом културном подручју, нешто што је било право чудо, не само за њега лично и за нашу књижевност, већ и за нашу културу. И када се негде у марту прошле године у знаменитој едицији џепних издања где се појављују највећи међу највећима, појавила и књига „Уста пуна земље“ то је био тренутак да се подсетимо на то стваралачко дело, на то приповедачко дело, које је Брану Шћепановића уврстило међу наше најзначајније писце у историји наше књижевности, а нашу књижевност шездесетих и седамдесетих година прославило широм Европе и света.

Зато смо и одлучили да се на том сајму, у оквиру јубилеја, изабраним делима подсетимо, као у оном познатом постмодернистичком кључу, да сваки културни чин, да сваки културни догађај уствари представља

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

обједињавање две врсте сећања - на прошлост и на будућност. И тако је поново Брана Шћепановић, дакако познат, дакако репрезентативан у било каквом читању наше књижевности, поново кренуо међу своје читаоце, међу оне који га знају али и појавио се новим генерацијама које имају прилику да сада у једном избору од пет књига сагледају шта је мајсторство приче и новеле и да у оквиру тих пет књига имају, не само тај познати роман који је прославио и нашу књижевност и нашу културу, него и два друга романа која су такође значајна за било какав разговор о његовом делу, и два избора - један избор његових прича под називом „Снег и тмина“ и избор његових новела под називом „Стид“, како гласи једна гласовита његова новела.

У једном свом више него познатом тексту академик Никола Милошевић је, пишући о најзначајнијем делу Бране Шћепановића подсетио на стару кинеску легенду према којој се знаменити кинески песник Ли По утопио једног дана у реци, покушавајући да у ноћи пуног месеца, у тој реци улови месечев зрак. У том тексту академик и наш професор Никола Милошевић каже да је сваки посао критичара или неког ко би себе сматрао тумачем

књижевног дела могао да личи на тај Ли Поов покушај. Зато ћу ја само за ову прилику, захваљујући се још једном „Тргу од књиге“ који више него прославља, и на неки начин показује да се можда књига и у овим временима враћа на место које јој припада; зато ћу подсетити или покушати да кажем нешто што ја мислим – шта чини Брану Шћепановића нашим писцем и светским писцем. Рекао бих за ову прилику – он је и

црногорски и српски, али и светски писац. Он је остварио то свето тројство које нико, сем Ива Андрића и да не заборавим један планетарни успех Милорада Павића, али нико као он није у том приповедачком смислу у нашој књижевности остварио. А наша књижевност је често пута већа и од свог језика и од величине нашег народа. Кад то говорим ја ћу подсетити на једну магистралну линију српског приповедаштва још од времена српских реалиста која је у 20. веку добила разне валере, разне делте, али је потврђивала оно што пре свега српску књижевност чини вредном и тајном – ако могу тако рећи у овим временима, а то је једна традиција приповедања. Ми бисмо ту могли направити условно поделу на две врсте писаца: на оне који су се бавили својим језиком и својом традицијом; често пута је она њих

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

преплавила. И када бих то доводио у везу са Браном Шћепановићем рекао бих да он, без обзира што пише на том језику којим сви ми говоримо и егзистира у тој књижевности, да се он некако наставља на традицију светске књижевности и то из једног јединог разлога.

Зашто ће он бити увек модеран и читан писац ? Зато што је он већ тада са својим романима, новелама и причама остварио једну врсту естетског минимализма у једном естетском кључу који је у сагласју са том приповедачком традицијом, и који га чини настављачем оне основне линије светске књижевности још од антике. Када су постављани темељи који објашњавају где почиње приповедачка мотивација, где почиње драма, да се вратимо на апостолске трагове? Па тада кад се додирну земаљски и небески закони – ту почиње драма.

За Брану Шћепановића његови јунаци су обузети оним што човека одликује од искона, оно што би назвали „три ес“ – стид, срам, страх. Његови јунаци се баве тиме и говоре из те перспективе и због тога он припада тој традицији светске књижевности и због тога је он својим делима погодио тај хоризонт светских очекивања. Он је као писац био онај кога су лако читали јер се наставио на ту традицију и, ако би говорио о његовим јунацима, о његовом делу они би могли бити у било ком граду у свету, у било којој земљи, били би разумљиви као и у нас без обзира што, кад пажљиво прочитате његове књиге, ви ћете наћи да се у његовом роману „Уста пуна земље“ помиње један географски појам – а то је Црна Гора, помиње се једно море – то је црногорско приморје, и у неким његовим књигама помиње се једна слава – Света Петка, а она је везана за једно подручје Црне Горе; иако то нема кључну улогу, дакако рекао бих и можда и мање значајну, али за нас који просто сагледавамо његово дело из свих аспеката је то изузетно важно и значајно, и за ову прилику за мене је незаобилазно.

Његов роман „Уста пуна земље“ је у самом свом настанку био нека врста метеора који је, од тада кад се појавио до данас, доживео једно једнодушје о којем не можемо рећи ништа друго до - да ја не памтим да је у нас друго дело имало такве оцене и критике. Наиме, само што се књига појавила у Београду проф. естетике на београдском Филолошком факултету – наш познати критичар је у једном новинском тексту...на једном врло ограниченом простору написао један текст који је не само на нивоу једног Драгана Јеремића и овог романа, него текст који је просто био визионарски, који је предвидео светску и домаћу славу овог романа: „ У „Устима пуним земље“ он суверено влада тим својим талентом. У овом делу он није направио драму дијалога него драму два тока радње и два тока мишљења, које је, контрапунктирајући их и преплићући, кад год су то садржај и структура дела захтевали, доводио до усијања. Реч је о „драми“ чија је радња изванредно вођена на два различита простора, који се спајају у један тек на самом крају, кад гониоци стижу до већ мртвог бегунца и, обртом својеврсним само истински вредним делима, схватају да су и сами били гоњени, својим ниским поривима, који су их довели до пораза, док је мртви бегунац, у ствари, победник, који је, штавише, умро срећан, макар и због илузије да се успешно вратио у завичај.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Овај кратки роман има толико значења да их је готово немогуће побројати. Основно је, можда да је у човековој природи да се скрива од људи, али и да их гони. Да и случајни поводи за људске односе могу имати кржаве исходе. Да се у једном истом односу људи могу филмском брзином смењивати разна осећања из једне крајности у другу. Да људи понекад могу у било ком човеку пронаћи своју жртву и гонити је ради освете коју она није заслужила. Да људи учествују „у игри“ бежања и гоњења често и без нарочитих разлога, да праве неке друштво, да некако убију време, и да се при том не питају за праве разлоге нити их од других траже. Да привидна победа може значити и пораз а пораз – стварну победу. Али ни сва ова значења нису једина која ово дело садржи и која може наћи један истински пажљив читалац.

Иако прилично јасно просторно ситуирана, ова проза није реалистичка у уобичајеном смислу речи. Њена психолошка и социолошка димензија су тако уопштене да се, чини се, дижу и до метафизике егзистенцијалистичког или персоналистичког типа. Хајка на човека добија у њој значење једног од универзалних симбола. У психолошкој равни, Шћепановић је дао регистар готово свих битних људских осећања и афеката: од равнодушности преко радозналости, увређености, мржње, осветољубивости, жеље за топлином пријатељства, порива за убијањем, жеље за смирењем и жеље да се живот испуни љубављу и лепотом до тежње за смрћу. Али та психолошка раван има и своју „надоградњу“ – друштвени смисао, јер сва расположења људи настају у оквиру друштвене борбе. Осећања, пак, обично не долазе логичним редом, нити су увек условљена јасним узроцима, већ могу да почну и једном акцидентијом и да се, након низа паралелних и корелативних дејстава, заврше обрнутим смислом од онога који имају док траје трка кроз живот. Својим опредељењем за човека кога гоне, Шћепановић је, у привидно морално неутралној прози, у ствари јасно одредио и своју етичку приврженост онима који своју победу не носе у физичкој надмоћи него у унутрашњој супериорности: гоњени човек умире озарен, а огорчени гониоци се претварају у изобличене анималне сподобе.

Писано класично једноставно, одличним књижевним језиком, у оригиналној форми, изврсно компонована и доведена до перфекције у детаљима, ова књига је Шћепановићев „Старац и море“, књига која представља веома значајно остварење. Улазећи у тамне дубине људског осећања и понашања, ово дело даје једну егзистенцијалну драму великог мисаоног потенцијала. Шћепановић ће сигурно написати још добрих књига, али ће овом увек моћи да се поноси, и то не само он него и наша савремена књижевност“ – записао је Драган М. Јеремич.

Ова прича о гонитељима и прогоњеном подсећа на ону чувену библијску мисао да је увек боље бити прогоњени него прогонитељ, али ја сам само још једном хтео да апострофирам да се у историји наше културе и критике заиста није никад догодило да неко одмах у једном тексту само по изласку књиге из штампе напише једну такву похвалу, јер критичари се често боје судова – јер будућност све проверава, а сад ћу само да подсетим како је тај роман дочекан у свету. „Ово мајсторско остварење српске књижевности заслужује, и то је најмање што се може рећи - да стекне

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

потомство“ – „Монд“, Париз; „Уста пуна земље“ су чисто ремек -дело, то је величанствена поема животу, роман који се својом дубином, величином теме и лепотом речи уздиже до нивоа највећих књижевних дела“ – „Магазин литерер“, Париз; „То је књига блистава до вртоглавице кажимо одмах, то је право ремек – дело“ – „Котидијен“, Париз; „Ова повест напета као крик не личи на ишта познато, то је једна необична самотна песма, можда јединствена у савременој светској књижевности“ – „Журнал де Женев“ ; „Ремек – дело Бранимира Шћепановића придружује се суштинским питањима литературе свих времена и свих земаља“ – „Ла Либери“ , Швајцарска; „Прича нас преноси у ничеанску безмерност. То је текст који опчињава“ – један париски књижевни лист . „Уста пуна земље“ су откриће“ - „Европа“ , Париз; „Ремек – дело заиста јединствене лепоте“ – „24 часа“ , Швајцарска; „Ово тако ретко ремек – дело у нашој епохи долази нам изненада као мала ноћна музика“ – , Грчка; „Ово дело магичне снаге можда је најзначајније и најбриткије дело актуелне светске књижевности“ – „Мототенс“, Белгија; „Књига која додирује савршенство“ – „Бенте“, Италија; „Велики, велики споменик књижевности“ – Париз...

И заиста када данас размишљамо о том феномену, о тој егзистенцији у нас и у свету те књиге, не можемо да се не подсетимо оних који су најзначајнији тумачи тог дела у нас. Чули смо текст Драгана Јерemiћа који је био пророчански, чули смо какву је рецепцију ова књига имала у свету, ја ћу само још једном да подсетим у чему је тајна тог успеха.

Академик Никола Милошевић у свом цитираном тексту је посебно скренуо пажњу на ту реалистичку мотивисаност и индивидуалистички приступ којим почиње књига, да би се касније у последњим елегијским променама које су у књизи приказане у графичким целинама које се разликују, та трка између гонитеља и прогоњеног полако негде у сутон, на климаксу приче, претворила у једну слику треперавих сенки које пролазе из тог сутона као из неког снопа, али – занимљиво је –лирског, прелазе у ноћ која личи на ту Ли Поовску ноћ када они који јуре, или покушавају да нађу одраз месеца у чистој реци, могу за том сенком и да оду у вечност.

Зато је магија те књиге на неки начин, кад говоримо о нашим временима – свевременска, и зато је то велико дело и наше и светске књижевности у којем је „крај на почетку, и обрнуто“.

СНОВИ У ДОКЛЕИ / Мираш Мартиновић

Мираш Мартиновић:

КАКО НАСТАЈУ КЊИГЕ

Мени је увијек било интригантано како су настајале књиге које волим и читам, шта су мислили, осјећали и доживљавали они који су их писали у времену док су их писали. Та интригантна, друга скривена страна настајања књиге Снови у Доклеи биће предмет моје приче, рекао је Мартиновић, обраћајући се публици на Тргу од књиге

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Као писца су ме увијек интригирала мјеста, предјели и локалитети, гдје су некада била људска насеља, гдје су покољења оставила своје трагове. Откривање тог скривеног писма на неколико локалитета у Црној Гори, тај невидљиви рукопис писан кроз вјекове човјечијом руком, умом, сном и визијама, теме су неколико мојих књига, од Путева Превалисe, до Отварања Агрувијума, Теуте, до Снова у Доклеи, четврте књиге у том квартету, објављене прошле јесени код београдског издвача Плави јахач, коју вечерас промовишемо у Херцег Новом.

Доклеа, илити Дукља, као антички, римски, касније и словенски град, на ушћу Зете у Морачу, био је за мене као писца интргантан град и мјесто, које профилише свој дух, илити гениус лоци. Заправо, таква су сва мјеста гдје су покољења оживјела своје животе и своје вријеме.

Дуго ме је мучила мисао како ући у тај град, заправо у рушевине тога града који умире двадесет вјекова, и како наћи тему. Имао сам у глави разне варијанте,

разна рјешења, од оног да град једноставно буде јунак књиге, његово трајање кроз вјекове... Да из сваког вијека узмем по неки догађај, неку причу и да их спојим у ниску која би чинила књигу. Међутим, није то ишло. Све до једног сусрета с Јованом Мартиновићем, архологом, од прије неколико зима у Котору. Једноставно тражио сам сусрет са њим а да нисам знао зашто га тражим. И тог касног зимског поподнева у једном кафеу, првом с лијеве стране, након уласка на главна которска врата, Јован ми је испричао како је археолог Милан Правиловић сакупио и обрадио комплетну епиграфику Дукље. Дакле, натписе који су переживјели варваре и вријеме. Рекао ми је да је рукопис те књиге до скоро, заправо до времена нашег сусрета био код њега, а да га је он предао Археолошком институту у Подгорици.

И у том разговору, након сазнања за епитафе који су преживјели, рађа се идеја за књигу. Јован ми је рекао да је у тој рукописној књизи сакупљено 115 епитафа и да је то све што је било могуће наћи на терену, и у књигама и у радовима истраживача тог локалитета.

И док сам чекао на највећој хладноћи, у Котору, на аутобуском стајалишту аутобус за Херцег Нови, иако нисам знао имена оних који су претрајали на епитафима, они почињу да ми се јављају, успостављам прве контакте са њима. Осјећам их у својој имагинацији. Питам се - Боже, само 115 имена

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

многољудног града са вјековним трајањем; од толиких становника, само их је толико преживјело?

Једва чекам да прочитам та имена, да видим шта на епитафима пише. Ко су били ти људи? Шта је камен сачувао, које ријечи?

И у брзом контакту са одговорнима у Институту – добијам копију епитафа. Они су углавном на латинском, ријетки на грчком, има међу њима једна или два строословесним писмом писана.

У архологији је принцип да се епитафи не преводе, они се препсују, класификују и обрађују, на начин што иду научни коментари, али текст остаје на језику на којем су писани.

Молио сам Јована Мартиновића да ми хитно преведе епитафе и он је то учинио у најкараћем могућем року. Сада сам могао прочитати и имена и оне штуре, али сажете ријечи које све казују. Маргарет Јурсенар, мој омиљени писац написала је нешто што сам упамтио и што ми се дубоко урезало, а што ћу и овом приликом цитирати: „Ништа није равно по љепоти латинском завјетном или погребном запису: оно неколико ријечи уклесаних у камен представљају све оно што свијет треба да зна о нама!“.

Сада већ у живом, чулном, визуелном и духовном контакту, са људима који су некада били живи, живјели своје животе, као и ми, вољели, патили, радвали се.... (неки је можда прошао и овим морем, или дошао њиме, погледао ове обале и ова брда које ми данас гледамо!), почео сам да их осјећам као живе. Видио сам, док сам у тишини читао шкрте ријечи и њихова имена, ликове неких.... Чуо сам гласове. Једноставно, почињу тих 115 имена да бивају моја умјетничка опсесија, траже да поново оживе. И тако почињу да пролазе кроз мене, кроз моју свијест о њима, задобијају нова обличја. Међу њима је било људи различитих доби, стараца и дјеце, средовјечних.... И сваки од њих ми је причао своју причу, своју судбину.

Сви су они од мене тражили да их пустим кроз свој живот, кроз моју имагинацију. И моја имагинација се за њих отвара, а односи постају приснији. Тако су, спонтано 115 становника Доклее, почели да живе нове животе, овога пута, након оних на епитафима, на страницама књиге...

Чуо сам њихове ријечи, осјетио њихове карактере. Успостављали су се догађаји, повезивале животне приче, формирале странице а са њима и карике дугог и дубљег трајања. Свако је налазио своје мјесто и своје вријеме. Почео сам и да сањам њихове снове и тада сам схватио да су снови ипак најтрајнији од свега, да свако покољење може сањати снове претходног. Почео сам да записујем снове, то је био други од пет токова књиге, који ће се успостављати касније, приликом њеног настајања. И тада сам схватио суштинско значење оне реченице Томаса Елиота која гласи: „Не заборавимо, свијет не припада само живима, већ и мртвима!“. И они имају право на живот, кроз наше сјећање, на њих.

Онда ми се, као посебан ток наметнула легенда о љубави у Доклеи, која се није остварила, и која тако неостварена лебди већ двадесет вјекова, и сања своје остварење. А са њом опет и истина да траје оно што се није остварило, односно има вјечни живот, упрво због чињенице и вјечите тежње и жеље да се оствари. А оно што се остварило, оно се на неки начин и завршило.

Легенда о љубави је трећи ток романа. Прича која путује кроз вјекове и коју слиједим на том путовању. Сваки вијек је прича својим гласом, на свој начин. Неки је шапуће, неки громогласно збори. Неки јој да нешто своје, а одузме од онога што су јој претходни вјекови дали.

Љубав се сања, али не и дешава, под градом који је у опасности. То је четврти ток ове књиге. Веома ме је интригирало, а такво стање ми се наметнуло: шта раде, мисле, сањају, људи који су под опсадом. Њихова психологија. Њихови снови и наде као последња и једина средства одбране. Они који још само могу да сањају и да кроз снове виде излаз из сурове јаве.

Заточни сањају неограничено, управо зато што су заточени. Те снове записују писари а тумачи сновотумач Елија. Дакле, снови заточених су посебан, четврти ток романа и ова књига је сніваница и скриваница и велика сновотумачница у исти мах.

Природно је било да у свему томе обухватим и сопствено стање. Стање писаца, онога који склапа књигу и обликује ријечи, а њима судбине и догађаје. Обавља реконструкцију. Реконструкцију историје, реконструкцију града кога готово да нема, који враћа вријеме. Изгубљено вријеме.

Страницама ове књиге протиче поново нађено вријеме. Град оживљава кроз снове оних који су некада били његови становници, кроз легенду о љубави која се није десила, о љубави која је предодређена на вјечност. Кроз коинциденције ондашњег и данашњег времена, мостовима који вежу вјекове и коначним схватањем да све је једно вријеме и да једино оно не пролази иако ми живимо с илузијом да оно пролази а ми трајемо. У овој књизи ми пролазимо, све пролази, а вријеме траје. Оно све веже, оно је једино кадро да изгубљено врати - та колосална, херахлитовска ријека у коју све се стаче, која се по свему и кроз све разлива.

Пети ток романа је управо оно што сања и што се догађа писцу ове књиге и то је садашње вријеме. То је садашњица иако је оно, преточено у ријечи, одавно већ постало прошлост.

Град под опсадом је метафора за писца који је увијек у стању опсаде, у неком заточењу, прогонству, самоизгнаству. Стално измјештен, увијек на другој тачки, другој коти а првој линији одбране себе и свог интегритета, и нас који смо дио њега.

Свако покољење и свако вријеме дио је писца којег изроди, као што је он дио времена. Грчки пјесник, Константин Кавафи, записао је пред крај живота: „Ја сам историјски пјесник. Никада не бих могао да напишем роман или позоришни комад, али осјећам у себи 125 гласова како ми говоре да бих могао да пишем историју“.

Без претензије да се упоређујем са Кавафијем и његовом изреком, покушао сам да од 115 епитафа, на којима су исписна имена некада живих људи, реконструишем један град и да од њега направим метафору.

Колико сам у томе успио, просудиће читаоци и вријеме.

Проф. др Горан Максимовић

ПАЛИМПСЕСТ У КАМЕНУ

Сам наслов „Снови у Доклеи“ је заправо основна енигма која нам отвара врата за тумачење и разумјевање овога текста.

„Снови у Доклеи“ са једне стране представљају историјски роман или, боље речено – роман заснован на историјским елементима и фактографији. Са друге стране то је љубавна прича која је смјештена у контекст историје, односно љубавна прича која покушава да да један нови лик историји или неку врсту емоције историјскоме времену и историјскоме раздобљу. Тај роман има у себи и читав низ савремених асоцијација и читав контекст – историјски, па се заправо може посматрати као нека врста алегоричке приче која се може тумачити и кроз савремене догађаје, симболе и судбине.

Оно што је свакако у књижевном поступку Мираша Мартиновића веома необично и веома интересантно јесте одређење за један поступак палимпсеста.

Палимпсест је, да вас укратко подсетим једна стара техника стругања и чишћења рукописа који су писани на кожи. Након стругања је преко тих рукописа исписиван нови текст, а при томе су наноси оних старих текстова остајали читљиви, а за оне добре и прецизне, вјеште читаоце и разумљиви. Палимпсест на коме Мираш Мартиновић гради свој књижевни текст није наравно пергамент, него је камен и зато је, нимало случајно, као пролог за његову

романескну причу изабрана пјесма Константина Кавафија, пјесма „Град“. Управо је тај уводни мото и та пјесма која на неки начин отвара тај свијет палимпсеста у Мартиновићевој романескној интерпретацији један од кључних симбола за разумјевање његовог романа и за разумјевање ове историје, односно историјскога времена о којем он пише.

Град је по Кавафију заправо један велики, монументални историјски симбол, град се непрестано обнавља, чак се у његовим рушевинама изнова рађају нови облици, нови елементи. Тако да је идеја о разарању, о пролазности, о времену које неумитно разграђује све људске творевине и сва људска дјела истовремено и један симбол који казује о непрестаном обнављању трагова прошлости кроз различите грађевине, између осталог и кроз те симболе градскога простора, градског амбијента.

Са друге стране, пошто је читав роман једним својим добрим дијелом замишљен и као ониричка фантастика, и управо је кроз ту ониричку фантастику и тај историјски контекст добио највише тих алегоричких значења и симбола, онда би се, поред симбола града, могао као један други

веома значајан симбол за разумјевање овог историјског контекста у роману, одабрати симбол понорнице. Наиме, у једном од тих снова, које у овоме дјелу тумачи један од мудраца античкога свијета – Елија, појављује се ријека понорница као нешто што је суштинско за разумјевање симболике и снаге снова, који су битни за разумјевање не само унутрашњег живота човјековога, не само за некакав психофизички и ментални његов свијет него и за разумјевање прошлости и за разумјевање савременог живота. Та симболика града са једне стране и симболика понорнице и тих дубинских слојева, меланхоличних, сјетних слојева који се провлаче кроз историјске и парадигматске слојеве овога романескнога текста, оно су што нас уводи у необични свијет Доклеје и на неки начин онај пергамент, или онај наново исклесани и протумачени камен и написе у камену васкрсава у овоме романескном тексту.

Оно што је такође суштинско питање када је ријеч о роману „Снови у Доклеи“ јесте питање љубави. Има ли човјек право на велику љубав? То је једно од суштинских питања и идеја које покушава да одгонетне писац у овоме дјелу. А ако спозна снагу те велике, истинске, космичке или божанске љубави, оне најснажније и највеће која се само једном доживљава у људскоме вијеку - има ли право да се одрекне те љубави? Та два заправо суштинска питања када је ријеч о љубави у роману „Снови у Доклеи“ су оно што отвара те савремене сегменте, и савремена значења и савремену семантику овога романескнога текста.

Човјек има право и има чак и једну врсту обавезе да трага за том великом љубављу, али нема право да је се одрекне ако је препозна и ако наслути да је то права љубав.

Наравно да је романескни свијет „Снова у Доклеи“, како то иначе бива када у једном романескном тексту доминира ониричка фантастика, веома сложен, препун је најразличитијих идеја, различитих значења и симбола, свих оних елемената који нас на неки начин тјерају да покушавамо да разумијемо историју из једног новог угла, нове историјске перспективе а са друге стране да покушавамо да разумијемо и судбину човјека у историји; ко је он, каква је његова позиција у разумјевању тог историјскога наноса, историјскога простора и прошлости.

Оно што је карактеристично за Мираша Мартиновића јесте сегмент интертекстуалних веза које у читавом овом роману веома добро успоставља, тако да ми у тим интертекстуалним везама препознајемо и нешто што су, као што сам већ помињао, стихови Константина Кавафија са једне стране, али и читав низ других, између осталог и археолошких докумената, извора, записа, текстова, историјских расправа итд. Њих писац укључује у свој романескни свијет тако да ми онда можемо у тим сегментима интертекстуалности да препознамо читав један нови слој разумјевања и тумачења.

Вратићу се на наслов романа „Снови у Доклеи“ – како га разумјети, поготово ако читамо роман из перспективе палимпсеста – значи изнова обновљенога, освјеженога, написаног документа; изнова уклесаног у камену у овом случају?

У принципу тај наслов се може посматрати као једна стара реторичка фигура која је била карактеристична у античкоме свијету, пошто је иначе антички свијет један од доминантних свјетова овога романескнога текста, фигура која се зове реторички паракситамон - фигура вјековима заборављена. Међутим у овоме случају она васкрсава некако у потпуноме свјетлу, а ево и зашто: зато што је то стилска фигура која означава онај претпоследњи акценатски слог у једној ријечи и тај реторички паракситамон има функцију одлагања краја. Значи он жели да тај стих, рецимо - ако се ради о стиху, или да та реченица – ако се ради о прозноме запису траје што дуже, или да бар значење те реченице траје што дуже. Из те перспективе реторичког паракситамона „Снови у Доклеи“ се заправо могу читати као нека врста одложенога краја; поновног васкрсавања историјских наноса, историјске прошлости и одлагања краја те прошлости. У том смислу је ова пјесма Константина Кавафија добила нова симболичка значења која наравно показују да романескни текст може, иако наравно романописац није историчар нити има амбицију да тумачи једно вријеме из новије и старије прошлости - да га тумачи из ове перспективе како то раде историчари, археолози или они који то заснивају на документима; али и романескни текст може из своје умјетничке перспективе да на један нов начин, другачији, необичнији, из једног новог угла васкрсава та историјска спољна значења, да васкрсава неку врсту историјских наноса и да им даје нови живот који одлаже крај једнога прошлога времена.

Пошто је ова романескна прича са једне стране смјештена у пролаз између античкога и овог нововјековнога раздобља, на неки начин читав тај историјски контекст је смјештен у доба разарања и најезде Варвара који разарају Доклеју или Диоклеју или Дукљу, тако и овај романескни текст том својом енергијом, тим својим набојем заправо даје једну нову димензију и једно ново значење историји и прошлости.

У том смислу је роман „Снови у Доклеи“ изазов за читање, он може бити, за савремене читаоце, и један потпуно необичан и различит текст у коме они могу углавном да препознају савремена значења из тих алегоријских слика, али за професионалне читаоце, поготово за оне који се баве историјом, археологијом и истраживањем прошлости тај роман нуди читав низ умјетничких значења, умјетничких димензија које су на неки начин оплемениле тај историјски период, то раздобље дајући му једну нову димензију и нова значења.

Бранка Богавац, публициста

КЊИГА ЈЕ ЧУДО И ДУХОВНИ ДАР

Имам утисак да свако поднебље изњедри свог тумача у умјетности. У књижевности је Русија родила Толстоја, Француска Виктора Игоа, Југославија Ива Андрића. Том стазом се полако али сигурно креће и Мираш Мартиновић са неколико књига посвећених Црној Гори, оцијенила је Богавац

Мираша Мартиновића не треба посебно представљати. Представљају га његове књиге. Оне су пишчево (ауто)биографско огледало, ма колико се кроз друге личности у својим романима и на други начин пројектовао. И као што човјек не може да извјегне своју сјенку, тако ни писац не може да избјегне елементе аутобиографског. Али оно што га издваја из контекста црногорских прозаиста, нијесу ни стил, ни љепота визија него опредјељеност за историјски роман једног посебног типа гдје је некадашња историја неодвојиви дио данашње историје Црне Горе. Изабирајући Боку за своју Јасну Пољану, Мартиновић је схватио да је вјечно у човјеку управо оно што је историјско и да је разлика између античког и данашњег Црногорца само у социјалним оквирима. Познат, прије свега, као писац историјских романа, он је овога пута, у роману "Снови у Доклеи", објављеном код београдског издавача "Плави јахач", отвореније него можда, у другим књигама, узео историју као претекст да би преко једне драматичне љубавне приче испричао и неке од наших савремених драма. Јер ако љубав не може бити хармонијска категорија, онда то ни човјек у комплексном социјалном контексту не може.

Мираш Мартиновић је човјек који безгранично воли Црну Гору. Зато је тако свесрдно изучава и налази, како сам каже, "величанствене тренутке, људе и догађаје, велике гестове и херојске чинове". Али поред тих епопејских тренутака Мартиновић не заборавља ни садашњу стварност и ту се види колико тај човјек пати када не иде онако како би требало.

Андреј Макин Рус, први странац који је добио "Гонкурову" награду за "Француски тестамент" рекао је: "Свака прва књига је чудо. Свака прва књига треба да буде права магија која мијења наш живот. Ако се то није догодило, онда је то лоша књига", а Јонеско је додао: "Писати јесте окривати. Литература значи наш живот, не по опису него по преживљавању живота". Овим хоћу да кажем да је књига „Снови у Доклеи“ чудо - духовни дар човјеку и служи на част писцу. Књига је прича о Доклеи и легенди о неоставреној љубави. Мартиновић је успио овом књигом да ту љубав оживи и оствари, али као и сваки изузетни подухват, морао да је уништи да би живјела књига.

Шта је Мираш урадио да би написао то чудо? Мираш је заљубљеник старих цивилизација које студиозно проучава. У овој књизи се ради о античком граду Доклеи, о чијем постојању свједоче остаци близу Подгорице. И он је стрпљиво с много љубави и упорности, исчитавао натписе са тих остатака и поново оживио дио њених становника, њене историје и пропасти. Њену главну јунакињу, Маријам ископао је из њених рушевина и премјестио је у писану легенду, то сигурно мјесто трајања.

Француски Нобеловац Клод Симон, на моје питање: шта значи писати? одговорио је: "Чинити-радити". За Мираша писати јесте градити, јер је он неимар посебне врсте, неимар који клеће, бруси, полира и резбари ријечима оно што гради. Тим духовним материјалом, ријечима, Мартиновић удахњује живот људима, становницима тих градова које је он васпоставио. Потребан му је најфинији материјал и филигранска вјештина да опише љепоту своје јунакиње Маријам, коју у наше вријеме замјењује -

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

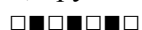

Марија. Он, дакле, гради ту љепоту само ријечима, везе тај удвојени лик, најтананијим везом. Он је значи сам маг кад је успио да пронађе ријечи које описују такве љепоте. Вацлав Хавел се питао: "Да ли је људска ријеч тако моћна да мијења свијет и утиче на историју"? Свакако, и за то имамо безброј примјера. И Јонеско је рекао нешто слично: "Човјек може да употреби ријеч за добро и зло. Ако је то за добро, онда га је то сам Бог инспирисао". И заиста Мартиновића је само небо испирисало да се посвети тој области и таквој литератури. Ево шта он каже "Скупљам крхотине стољећа и времена, крхотине сјећања, и успостављам срушено, састављам разбијено и подижем пало. То је некаква моја мисија, ко зна од кога послата". Ријеч мисија је капитална, јер само изабрани имају мисије којима обављају нешто изузетно а велике ствараоце води велика страст.

Велики Клод Симон нам поново указује пут: "Не познајем друге путеве креације, осим оних које крчимо корак по корак, то јест, ријеч по ријеч - само пишући нешто се догоди у правом смислу ријечи". Можемо замислити како је Мираш грозничаво трагао по рушевинама, у правом и пренесеном смислу и загледао у ископине да би сазнао какве су му поруке оставили о себи они које он сад оживљава. И овдје Јонеско прискаче у помоћ: "Замислити биће, јесте што и створити га, писати, измишљати, то је што и поново се родити. Литература је дешивровање неизрецивог". Мартиновић као да је себи поставио те и такве задатке - дешифрује неизрециво. Он ствара из ничега књиге - чуда. Јер - човјек који се сјећа већ је стваралац. Његов циљ је да открије вјечност у нама, да покаже да оно што је једном било још увијек траје на неки начин, "а књига је трајање" по Клоду Симону. Што поткрепљује Борхес: "Постојати значи бити вријеме, ми смо сами вријеме". Улога писца је да заустави вријеме"-допуњава Макин. Мартиновић не само да зауставља вријеме, него нам враћа и оно прохујало и чини нам га савременим. "Трагам за оним, што се не мијења, што је непролазно и трајно у пролазности која увијек тежи да прошири своје царство".

Добар дио књиге посвећен је сновима о којима и Борхес пише: "Можда је најважније осјетити да је умјетничко дјело искрено, нешто као сан. Али снови док сања треба искрено да сања и да вјерује у стварност, знајући истовремено да је сан ". Управо се тако дешава и код Мартиновића. Његова јунакиња, Маријам је непрестано у сновима. Она види у својим сновима читаву историју свога града, без обзира на вријеме и вјекове. Све његове среће и несреће она дубоко проживљава; њени снови су хроника Доклее и њена поема, што сама потврђује: "Постајем заточеница снова. Све што сањам чини ми се стварним, стварнијим од оног у свакодневном животу". На тој граничној линији између стварног и нестварног "Снови у Доклеи" постају метафора, улазе у мит гдје је све на сигурном мјесту. Цитати које наводим нијесу нека парада, него су само конкретна илустрација онога што Мираш ради и доказ да је дошао на исте идеје као поменути великани и да је кренуо њиховим путем.

На крају ћу само споменути шта је о Мирашевој књизи написао у „Побједи“ један од наших највећих критичара бивше Југославије, Јездимир Раденовић: „Тридесет три поглавља, "Снова у Доклеи" су по композицијској

структури роман у цјелини, али по унутрашњој структури сваког од њих посебно, грађена тако вјешто да су похвала паралелним свјетовима, у којима човјек од памтивјека живи. Не каже узалуд Антонио Мањадо да од цијелог памћења вриједи узвишени дар снова. Тај дар Мартиновић несумљиво има, а у овој књизи има га у изобиљу". А легенда је најсигурнији дом за трајање исплетена од непропадљивог материјала, и самим тим неуништива, неподложна времену и пролазности.

28. 07. (уторак)

ЈАСУНАРИ КАВАБАТА / преводи Љиљане Марковић

Проф. др Љиљана Марковић:

СЛИКАЊЕ КРОЗ ПРОЗУ

Желела бих да поменем само три теме које су пресудне за судбину модерног Јапана а које се називу и кристалишу у делу овог корицеја савремене јапанске књижевности. То су успешна модернизација земље, затим слика у прози и, на крају, Кавабатино виђење жене – на крају, али не најмање значајно.

Ако ми допустите једну малу паралелу: Јапан је кренуо путем своје драматичне али веома успешне модернизације само десет година пре Берлинског конгреса 1868. године. Тада Јапан одлучује да, зарад очувања сопствене духовности и самобитности, прихвати супериорну техничку цивилизацију запада и да, под геслом „дух истока“ техника запада изведе први ваневропски, и ван хришћанског круга остварени подвиг модернизације, индустријализације и вестернизације једне Азијске земље. Цивилизација источне Азије, чији је проминентни представник јапанска цивилизација, имала је све оне одлике вискоразвијене рафиниране цивилизације али је њена техничка подлога била сасвим другачија и није пружала могућност супротстављања ватреном оружју, топовима и топовњачама којима је запад кренуо на обале Кине почетком 19. века, а о чему је Јапан кроз први Осовински рат итекако добро сазнао, и о тој тешкој и понижавајућој судбини коју су кинеска приобаља преживљавала од технички другачије а, изгледало је сасвим супериорне цивилизације. Стога се Јапан брижно припремао и већ 1825. године један велики мислилац Јапана излази са књигом „Нове тезе“, књигом коју су сви млади самураји његовог доба врло брзо научили наизуст и који су били у стању да цитирају, управо као „Горски вијенац“ код нас. Та књига је у првом делу објашњавала посебно и квалитет јапанског духа, цивилизације Јапана а у другом делу начин на који је потребно ојачати економију да би се одбранила та дивна, јединствена и само њихова цивилизација. Под бакљом или лучом „Нових теза“ Јапан 1868. године отвара своја врата диригованој модернизацији,

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

којом уноси у своју културу и у своју земљу оне елементе супериорне западне техничке цивилизације који су њој, то јест јапанској мисији одговарале.

Кавабата се родио 1899. године, значи у Јапану који се већ три деценије модернизује, у Јапану који у то време – у време његовог рођења већ има развијену лаку индустрију, који има најмодерније тадашње машине, који почиње да извози...и који заузврат купује стално нову технологију, најновије машине са запада, који гради морнарицу и који се, када је Кавабата имао само пет година, победнички показао у сукобу са првом великом силом свога доба – са царском Русијом; јер победио је, како год да је то било у руско-јапанском рату 1904. године. После тога, значи у време формирања Кавабатиног погледа на свет, Јапан је брзо растућа економија, Јапан је земља која се индустрализује изузетно брзим темпом и која већ у периоду до Првог светског рата почиње да гради и тешку индустрију а између два светска рата, наравно, комплетну бродоградњу, производњу авиона, челичане које изузетно развија...и које су симбол производње једног новог материјала, једног новог медијума који омогућава опстанак том духу Јапана о коме Кавабата говори.

То је значи прозаиста који слика Јапан у периоду трансформације, односно модернизације, преласка из света древне цивилизације источне Азије у савремени свет, али уз велики нагласак на очување традиционалних вредности и онога што је лепо и непоновљиво у јапанском искуству. Стога је Кавабата у својим делима, чак и за наше савременике - младе јапанце данас, очувао све оно што је од непроцењивог значаја за разумевање јапанских корена, јапанске душе и јапанског духа.

Као велики естетa Кавабата је желео да постане сликар. Та жеља му се испунила, али кроз прозно стваралаштво. Јапан је омогућио Кавабати да преко језика који има специфично писмо – комбинацију идеограмског писма које је у својој основи пиктограмско, дакле појмовно комбинује и сликарски израз и да одабиром самих идеограма приликом писања буди асоцијације на веома велика књижевна дела класике јапанског и кинеског стваралаштва. Тако да многе његове приповетке, многе његове новеле можемо да разумемо тек ако пустимо да магија речи у нама изазове слику онога што он представља.

Наравно да се Кавабата сам здушно труди да тако и буде, а опис из његове приче „Играчица из Изуа“ управо је једна слика. Играчица која је заправо још увек девојчица изађе одједном на сунце које је иза ње и ви видите велику симболику јер је врховно божанство јапанског Пантеона богиња Сунца – Аматераси, која је, наравно – жена. Тако да је већ у првом свом значајном раду „Играчици из Изуа“ Кавабата поставио темеље свог виђења жене као основног принципа функционисања и постојања људског друштва, људске заједнице и темељну вредност.

Играчица која је његова прва љубав, која је његово надахнуће током читавог његовог опуса је уствари Сунце, јер Сунце је иза ње и та слика сунцем обасјане играчице која невинно излази, диже ручице и поздравља драге пријатеље, представља апотеозу Кавабатиног виђења чистоте у јапанској древности.

Што се тиче саме жене Кавабата пажљиво гради женске ликове и у сваком од његових великих романа видећете жену у различитим улогама, али свака од њих служи само да учини савршеним укупан функционални задатак жене. У „Снежној жени“ појављују се два женска лика Јооко и Комако;

њихова имена су већ довољно симболична. Комако има сву енергију једне младе животиње, једног младог ждребета, једног младог ланета и када се, одређеним идеограмима које је Кавабата одабрао за писање њеног имена, напише Комако онда то нама одмах сугерише једну исконску виталност, једну путеност и једну страст која из њеног понашања

излази. Јооко, пак, је чистота, недодирљивост, далека али изузетно продоховљена жена, богиња – заштитница, тако да те две жене Јооко и Комако заједно заправо дају женски принцип у Кавабатином универзуму.

Још један значајан Кавабатин роман који сам ја превела „Лепота и туга“ представља, тако да кажем – доградњу овог лика јаке жене која је стуб на којој почива не само кућа, него Јапан као такав. Пазите, ово је велика храброст у Кавабатином односу према жени, јер је Јапан вековима пре тога самурајско друштво, друштво у коме дворска аристократија и самураји – ратници представљају основни принцип, представљају место где се све одлуке доносе. Жене нису могле бити самураји, оне су могле бити мајке самураја или супруге самураја и пратити своје мужеве у смрт. Ако би самурај извршио ритуално самоубиство његова жена је такође имала могућност да себи одузме живот, на такође ритуалан начин својствен жени, да не би случајно дошло до њеног падања у непријатељске руке и евентуалног обешчашћења. Али, ту није био крај женине улога.

Први Кавабата храбро приказује жену као онај снажни и јачи пол, онај снажнији и јачи елеменат у јапанској традицији и користи снагу поимања и уважавања традиције да истакне важност жене у модерном добу, важност жене у модернизацији Јапана и приближавању Јапана том огромном и, за њега још увијек магловитом свету запада у који Јапан пуноправно улази. Тако да су жене попут Белинијеве Норме, оне су те јаке, те стамене, те часне, те храбре, те бескрајно спремне да се жртвују али и да понесу терет живота на својим плећима.

Што се тиче Кавабате као сликара у прози, односно прозаисте сликара – тај део је најтеже објаснити без самог познавања јапанског језика, не само због комбинаторике записа – писама који се користе, већ и због асоцијација на различите литерарне предходнике који једноставно употпуњују слику коју он, понекад шутирим речима, нама предочава.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

„Снежна земља“ је, иначе, роман који је посебно наглашен приликом доделе Нобелове награде 1968. године Јасунарију Кавабати а почиње најчувенијим пасусом који сви јапански ђаци уче, и знају и памте читавог живота. Наравно, мој српски превод није адекватан, никад превод не може дати ону лепоту коју има оригинал, али замислите да је ово једна слика коју нам Кавабата речима слика и дочарава: „Пред возом, тек што је изронио из дугог тунела којим се граниче две области, појави се Снежна земља. Била је ноћ, дубоко прожета белином. Воз стаде на сигналу“. Јапански језик је сав концизан. Овде је присутна уважена колегиница проф. др Александра Вранеш – ми смо заједно урадиле једну шестотомну антологију хаику песништва; хаику је апотеоза кратког израза, концизног израза. Значи, јапанцу је овим реченицама Кавабата дочарао прелаз између два света; света јапанског приобаља где никада не пада снег и огромне планине испод које иде дуги тунел, а када се заврши тај тунел одједном – то је Снежна земља. Ту је снег висок више метара јер са обале Азијског континента наилазе страховити ветрови који носе влажне и снежне наносе који су високи више метара. Тунел уствари стоји између овоземаљског, оностраног и оног ононостраног, или чаробног, или необичног другог света са стране Снежне земље која је завејана, која је заиста снежна и због тога је речју белина Кавабата дочарао ту магију земље која је потпуно другачија од свег осталог Јапана где снег не пада сем изузетно ретко. Али, онда нас је спустио натраг на земљу речима – воз стаде на сигналу. Тако да те лепе слике представљају реченице које су наизглед једноставне, али које треба визуализирати, које треба једноставно замислити - како изгледа то што он описује.

Желидраг Никчевић, књижевни критичар

УМЈЕТНОСТ ПРЕВОЂЕЊА

стицајем околности, на овогодишњем Тргу од књиге већ смо неколико пута говорили о огромном значају коју за једну културу и њену књижевност, и њен језик, има умјетност превођења, нагласио је Никчевић и поновио још једном колико је важно да се у токове домаћег стваралаштва и у оно што називамо јавном, друштвеном, општом културом, стално убризгавају ти нови, страни импулси, не само да би ми били информисани о збивањима у свијету, да би знали ко је гдје славан, него да би на свом језику имали опипљив доказ тог новог, туђег квалитета, да би га могли разумјети, провјерити и усвојити.

Говорили смо о томе на отварању, поводом међународне едиције „Сто словенских романа“, који треба да буду преведени на српски језик, па и синоћ, поводом превода врхунске грчке поезије, а сада, ево, имамо још један сјајан узорак преводилачке вјештине, још један врло значајан допринос тој несебичној културној и књижевној пракси, том напорном послу за који људи често немају довољно разумијевања.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Вечерас, дакле, говоримо о књигама великог јапанског писца, добитника Нобелове награде за 1968. годину, које су сада приступачне и на српском језику. Писац је Јасунари Кавабата, а књиге је на српски језик превела проф. др Љиљана Марковић. То су његова у читавом свијету већ одавно славна приповједачка дјела: Играчица из Изуа, Велемајстор, и Снежна земља.

О јапанској књижевности, треба то отворено казати, ми знамо јако мало. Осим уобичајених егзотичних представа и предрасуда, које се вежу за јапанску умјетност и јапанску духовност уопште, осим популарности коју је можда не-сасвим-јапанским стилем писања у свијету па и код нас својевремено имао Јукио Мишима, и наравно, осим хаику-поезије, у чијем су се превођењу и код нас искушавали многи – од тоталних аматера до високих професионалаца – готово све остало је прекривено велом тајне.

Није то ништа необично. Јапански начин живота, да не говоримо о јапанској умјетности, за нас (условно речено западњаке) увијек је био помало мистериозан, и то је природно, јер се ради о врло удаљеној, сложеној и старој цивилизацији, али би било некако глупо да тако и остане, да се са своје стране не потрудимо да је упознамо на њеним најбољим узорцима.

И зато је овај подухват г-ђе Марковић толико драгоцен. Њиме се, наиме, у нашу културу на велика врата уводи један истински класик јапанске књижевности, писац који својим разуђеним и обимним дјелом, дубински и суштински, обухвата и изражава традиционалне обресе јапанске духовности, без кокетирања са егзотиком или пролазним модама на свјетском тржишту.

Ко је дакле Јасунари Кавабата? Рођен на самом прелазу 19. у 20. вијек, Кавабата је почео да пише као петнаестогодишњак, и то да пише аутобиографски, као усамљени дјечак који је изгубио своје најближе, без игдје икога. „Готово несхватљив реализам за то животно доба“ – записује у поговору за „Велемајстора“ и „Снежну земљу“ госпођа Марковић.

Иначе, тај поговор је заиста изванредан, веома инструктиван и прецизан, ту можете наћи не само подробну биографију и опис Кавабатине дуге списатељске каријере, са освртом на сва важна дјела, него и читав низ есејистичких проникнућа у стилско-језичке особености његовог рукописа, у онај рафинирани духовни и лирски свијет пред којим не-јапански читалац најчешће остаје глув и слијеп.

Као студент у Токију Кавабата почиње да изучава европску културу, скандинавску и енглеску литературу нарочито, али се брзо враћа јапанским изворима и са вршњацима оснива групу тзв. неосензуалиста, под утицајем Цојса и Гертруде Стејн.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

„Играчица из Изуа“ доноси му први велики успјех, и та два лика, аутобиографски јунак и невина дјевојка-хероина провлаче се кроз читаво његово доцније стваралаштво. Касније ће Јукио Мишима говорити о култу дјевице, као о источнику Кавабатиног чистог лиризма, који се прожима са мрачним и безизлазним раположењима.

1934. почиње рад на књизи „Снежна земља“, то је поетска, љубавна прича о односу између токијског богаташа и двије гејше. Написана у елиптичном стилу, у духу хаику поезије и већ поменутог неосензуализма, „Снежна земља“ у ствари и нема неки смишљени сиже, него се састоји из серије епизода. Дуго је радио на роману, прва варијанта се појавила 1937, а последња, коначна, 10 година касније.

Мени је ипак најближа књига „Велемајстор“, вјероватно због моје љубави према шаху, јер је ту на заиста импресиван начин описана надљудска борба двојице људи за титулу велемајстора (у традиционалној јапанској игри „го“), дуел који се мора завршити смрћу, а између редова се чита судбина Јапана баченог у арену западног свијета, принуђеног да се бори за опстанак својих древних вриједности – и све то уз невјероватну психолошку и поетску сугестивност, привидно дистанцирано и неутрално. Као и у свим Кавабатиним дјелима, уосталом, ту се развија једна врста чудесне, меланхоличне аналитике, некаква фантастична комбинација лирског, сликовног и мисаоно-филозофског израза, а опет – то јесте велика проза и јесте мајсторско приповиједање.

Не бих баш да на лицу мјеста импровизујем своје утиске, јер је Кавабатино дјело изузетно комплексно и заслужује да му човјек посвети много више времена, посебно то не бих радио пред особом која нам је подарила ове драгоцене књиге, омогућила да на српском језику можемо читати оваквог велемајстора.

Рећи ћу још само да Јасунари Кавабата веома утицајан писац не само у Јапану, не само на западу (он је у Америци на универзитетима давно држао семинаре о јапанској књижевности) него је утицајан и у Русији, код млађих писаца који се труде да обогате свој сензибилитет и своје начине изражавања, а да притом не морају рушити традицију. Понекад је управо конзервативизам револуционаран.

ДУБРОВАЧКЕ ТЕМЕ 19. ВЕКА / Ирена Арсић

Проф. др Горан Максимовић

ПРЕПОЗНАВАЊЕ ПРОШЛОСТИ И РАЗУМИЈЕВАЊЕ САДАШЊОСТИ

Изузетно је задовољство говорити о књизи која се бави дубровачким темама 19. вијека. Зашто? Разлог је једноставан.

Проучавање дубровачке књижевности је било везано углавном за период ренесансе и барока тако да су бројне повеље, писци, дјела и жанровске и поетичке специфичности ренесансе и барока у дубровачкој књижевности или књижевности која је стварана на простору Дубровачке републике обрађиване или у значајним студијама или у великим књижевно – историјским прегледима и слично, док је књижевност 19. вијека у Дубровнику остала занемарена као да је након пада Дубровачке републике пажња историчара књижевности на тај дубровачки 19. вијек постала мала или недовољна, и велики број значајних појава личности, и писаца и дјела овога периода је остао потпуно скрајнут и заборављен.

Захваљујући Ирени Арсић и њеним истраживањима дубровачкога 19. вијека, књижевних и културних појава у граду Дубровнику у 19. вијеку добили смо читав низ студија које се баве истраживањима најприје српскога контекста и српскога културнога и књижевнога живота у Дубровнику 19. вијека, а затим и свих оних појава које су биле комплементарне са писцима и дјелима који су се изјашњавали као Срби а који су, поред тога што су били православни, припадали католичкој вјери, јер је то у 19. вијеку било још увијек веома актуелно и живо, поготово на простору Дубровника и Далмације.

Оно што је значајно за истраживања дубровачког 19. вијека, чиме се већ годинама бави Ирена Арсић, јесте у следећем: Ирена Арсић посматра дубровачку књижевност 19. вијека и ту српску традицију у Дубровнику у 19. вијеку као један од регионалних феномена српске културе и књижевности тога временскога раздобља, и у том смислу је заиста ово један драгоцјени лук у разумјевању тих

регионалних специфичности српске културе и књижевности у 19., као и у 18. вијеку. Оно што је значајно за студије које се налазе пред нама јесте да

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

издвајају неке од значајних феномена и, поготово личности дубровачкога 19. вијека. Наравно, све су то у то вријеме била веома позната и значајна имена која су у каснијим годинама – поготово у 20. вијеку, лагано заборављана и скрајнута из књижевне пажње историчара литературе, тако да је истраживање Ирене Арсић на неки начин активирало и освјежило та памћења везана за писце и дјела 19. вијека, и на неки начин је отворила проблем разумјевања рецепције тих писаца.

Суштинско питање у томе је - зашто су, и на који начин су заборављени ти дубровачки писци 19. вијека, и како и на који начин их сада приближити савременој књижевној публици, односно да ли књижевна публика на почетку 21. вијека може да препозна нешто у књижевним текстовима и уопште у културној активности тих личности које јој може бити интересантно и занимљиво. Захваљујући томе што је одабрала управо оне писце и појаве које су рецептивне, значи у том књижевном смислу још увијек естетски веома живе и актуелне и данас, Ирена Арсић је управо показала како би требало изнова реafirмисати, изнова читати, изнова представљати те заборављене писце у Дубровнику 19. вијека.

Прва студија у овој књизи је посвећена „Карађурђевки“ – чувеноме дјелу Меда Пуцића, једног од последњих властелина старога Дубровника, из угледне и старе дубровачке породице. У тој расправи она се бави феноменом рецепције овога дјела из 19. вијека а затим како је у деценијама у 20. вијеку та пажња према Меду Пуцићу слабила, и како је на неки начин и издавачки сектор потпуно занемарио и заборавио овога, некада угледног, великог и значајног аутора. Када је ријеч о Меду Пуцићу Ирена Арсић је нарочито усмјерила пажњу на културне контакте и приватне везе које је Медо Пуцић одржавао са писцима у Београду прије свега, значи са пицима српске књижевности, тако да она рафинише и проналази поједина писма у којима он успоставља контакте са значајним личностима културнога и књижевног живота у Београду на крају 19. вијека.

Затим приказује активности Матије Бана, једног од значајних Дубровчана који су највећи дио свога времена провели управо у Србији – у Београду, најприје са једне стране на афирмацији културнога и књижевног живота и српске традиције у Дубровнику 19. вијека. Овдје је то приказано кроз расправу која се бави култом Светога Саве у Дубровнику у 19. вијеку, култом који је иначе и Матија Бан у великој и значајној мјери приказивао и његовао.

Затим расправе у којима се расправља о односу дум Ивана Стојановића и такође аутора и писаца који су стварали у Србији, конкретним везама и проблемима који су били присутни када је ријеч о овом аутору Дубровника 19. вијека. Доста пажње је посвећено једном од значајних дјела дум Ивана Стојановића које је посвећено историји дубровачке књижевности а приказане су и друге најразличитије расправе и преписка дум Ивана Стојановића са савременицима.

Када је ријеч о значајним личностима дубровачког 19. вијека једна од најинтересантнијих студија у овој књизи је посвећена Антуну Фабрису. То је једна од оних личности католичких срба у Дубровнику на крају 19. вијека, која је можда била најизразитија управо по том свом и књижевном и

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

политичком ангажману. Антун Фабрис је био уредник „Дубровника“, један од најзначајнијих новинара и публициста тога времена, један од аутора који се живо бавио и политичким статусом и идентитетом Срба у приморју - значи не само у Дубровнику, него и у читавоме приморју, и који је био један од великих полемичара са хрватским критичким странкама у приморју Далмације око статуса Срба католика у Дубровнику и у приморју. Антун Фабрис је у овој студији Ирене Арсић васкрснуо заиста на један нов начин, јер је један од оних аутора који су били потпуно заборављени, који су били потпуно скрајнути из наше књижевне пажње, тако да га Ирена Арсић васкрсава у једном новоме свјетлу. Приказује га и као приватну личност, и његове све ангажмане који су били везани за приватне и личне контакте које је имао са писцима српске књижевности, са новинарима и публицистима, а са друге стране приказује његов уреднички посао у Дубровнику, затим у читавом низу расправа које су биле посвећене и српској књижевности, али и неким феноменима и појавама културнога и књижевног живота у Дубровнику на крају 19. вијека.

Поред тога Ирена Арсић је скренула пажњу и анализирали лик Светога Саве у двије заборављене дубровачке комедије 19. вијека. Дубровник је у ренесансном и барокном периоду био познат по ауторима комедиографског жанра тако да се на неки начин та идеја или та веза између Дубровника и комедије у књижевно – историјској свијести савремених истраживача завршава управо са тим старим периодима. Међутим, Ирена Арсић је истражујући архивске документе, рукописну грађу и најразличитија издања у дубровачкој периодици 19. вијека пронашла те двије комедије које су специфичне по томе што је Свети Сава један од јунака тих комедије, што је наравно све у склопу његовања оног Светосавскога култа у Дубровнику и полемика које су вођене са овим прохрватским књижевницима и политичарима који су покушавали на сваки начин да тај култ у Дубровнику умање и на неки начин маргинализују.

Оно што је значајно за истраживање дубровачког 19. вијека, а што је свакако заслуга Ирене Арсић у овоме тренутку, јесте да се књижевни и културни живот Дубровника посматра као један од сегмената књижевно - културног живота српскога народа током тог читавог 19. и на почетку 20. вијека. Тиме она показује да се дубровачка култура и дубровачка традиција могу читати управо из једне такве перспективе; значи без било каквих негативних предзнака према другој традицији – и оној хрватској која је постојала у Дубровнику и која је наравно неспорна и несумњива, а која је у великој мјери комплементарна са овом српском традицијом и у Дубровнику 19. вијека. Када све то имамо у виду и када ове студије 19. вијека Ирене Арсић посматрамо у том контексту културнога суживота између Срба и Хрвата у 19. вијеку онда на неки начин можемо веома лако и много једноставније да разумјемо и оне старије књижевне периоде, прије свега од 18. па све негдје до 14. или 13. вијека – периоде у којима је тај дубровачки идентитет био такође утемељен на то словинству- или српски са једне стране, а са друге стране наравно на овој снажној хрватској традицији, која је данас наравно неупоредиво више наглашена него што је ова српска

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

традиција уопште успјела да се очува када је ријеч о Дубровнику 20. и 21. вијека.

У том смислу су оваква истраживања веома драгоцјена, она обогаћују српску књижевну историографију и, по мом мишљењу, представљају позив савременим издавачима да се ови стари, заборављени писци 19. вијека са простора Дубровника и читавога приморја и Далмације, као и саме Боке Которске, изнова прештампавају, да се изнова публикују њихова дјела јер само тако – када су та дјела доступна савременој публици, она могу и пронаћи нови пут до књижевне публике. Ако нема нових издања, ако нема нових расправа и студија која ће подстаћи та издања, онда ће наравно и наше познавање те литературе углавном бити сведено на један веома узак круг истраживача и зналаца књижевне историографије а не би то требало да буде једини циљ књижевне историографије, него управо да савремена публика открије своју прошлост, да препозна различите идентитете у нашој традицији како би много боље разумјела и савремени и књижевни, и културни и политички тренутак.

др Ирена Арсић

УСКРО – КУЛТУРНА ИСТОРИЈА ДУБРОВНИКА 19. ВИЈЕКА

Јако ми је драго да се „Дубровачке теме“ опет налазе на овом тргу – на „Тргу од књиге“, као што је и низ година била прилика, и одмах ћу се захвалити организаторима овога „Трга од књиге“ на гостопримству, наравно најпре библиотеци Херцег Новог. Такође ћу се захвалити и публици која је овде и која има довољно стрпљења да и у овим касним сатима прати ове наш приче о Дубровнику, али и оној публици која се креће и долази до штандова и мојих издавача – издавачке куће „Бесједа“ из Бања Луке и „Арс либри“ из Београда где се могу наћи књиге о Дубровнику.

Књига се зове „Дубровачке теме 19. века“ - већ сам наслов је на одређени начин споран. Дуго се сматрало, ја мислим да је понегде то још увек важеће мишљење, да се дубровачка култура, дубровачка литература може проучавати само до 1806., односно 1808. године – односно до коначног пада и слома Дубровачке републике; евентуално историчари дозвољавају годину 1848. Тако је то било дуго времена, тако је било све до, и током Првог светског рата, а мислим да се то време на одређени начин тако третирао из разлога што је сам дубровачки 19. век наметао одређене теме о којима се није могло ни тада, а богами врло често ни сада, хладне главе размишљати. Зна се да је дубровачки 19 век уопште, као и европски 19. век, трпио одређену национализацију писаца и интелектуалаца и онда у разним државама које су уследиле од 1918. па надаље просто те теме нису биле популарне. Ја мислим да се данас тек може о томе разговарати, да се може на одређени начин тај 19. век разматрати као једна целина, иако не постоји једна политичко – државна основа; да је тај дух дубровачки и даље аутономан, и даље различит од све те околине, од тих силних великих

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

држава које су га освајале, иако је у то време – у 19. веку Дубровник већ једна дубока провинција.

Ту тему су можда почели да разматрају у последњих 10 – 15 година, што се тиче српске историографије врло често на један начин који је непримерен научно, односно више се ишло на сензационализам. У последње време хрватска историографија узима поново те теме и узима неке истакнуте писце из те области као што су Медо Пуцић или ту и тамо Лујо Војиновић, разматрајући их на одређени начин са добрим архивским истраживањима, а када би се дошло до тих неких националних одређења врло често се каже да је тај и тај писац на одређени начин заблудео, да је у позним годинама променио своје мишљење под неким одређеним утицајима итд. Врло су значајна та истраживања због многих археолошких података, због могућности хрватских историчара, књижевних и културних историчара да до њих дођу. Ја у последње време листам једну библиографију која се тиче историографских радова у Хрватској, али богами има и српске, и чешке, и пољске и осталих рагузологија, и ту има преко 1100 јединица у периоду од 2000. до 2006. године; значи, за седам година се јако много пише из ове области.

Што се тиче српске историографије, што се тиче српске рагузологије ја се наддам да је нешто почело да се разматра када је ријеч о 19. веку и, то морам рећи – да је српска рагузологија у последњих годину дана прилично у кризи из разлога што смо, нажалост, изгубили двоје истакнутих компетентних рагузолога. Дужна сам да поменем њихова имена, то су проф. Др Светлана Качић која је преминула и Др Предраг Станојевић који је био велики радник, и који је оставио свој докторат у рукопису а тиче се књижевног историчара Франческа Марија Апендинија – писца и дубровачког историчара 19. века.

Ја се наддам, а посебно ми је овај „Трг од књиге“ дао на један начин наду у смислу што се придаје пажња књигама које су засноване на архивским истраживањима, а имали смо прилике да овде чујемо о књигама Горана Комара, госпођа Драгана Радојичић је представила своје „Слике из Боке“, такође је млади, талентовани и признати писац Никола Маловић приказао своје уредничке и приређивачке способности на књизи путописа старог капетана. Не само то што се ради, него што се исказује једно одобравање, једно признавање оваквог рада, ја се уздам да ће се под сличним условима – ово је Бока, онде Далмација, тамо је Дубровник; исти је начин, иста је техника; мислим да се у том начину види нада да ће се наставити оваква врста истраживања.

А онај који се бави архивским радом зна колико је то задовољство, колика је срећа када се нађе понеко то зрнце које тражимо и које успевамо да сложимо у неку целину и да разоткријемо неке нама засад тајновите и на неки начин запретане просторе. Ја сам уживала слажући радове у овој књизи, има тако ту и тамо по неко зрно којим мислим да сам успела да разрешим неке ствари, да се помену имена неких људи и оно што су они учинили. Поменућу неке од тих ствари: зна се рецимо када је почела изградња храма Светог Саве у Београду и свих ових година се славе одређене годишњице, врло често се пишу луксузне монографије итд., и у

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

свим тим монографијама, новинским текстовима и озбиљним расправама нигде нема имена Матије Бана а ја сам нашла поуздан архивски податак да је он већ 1878. дао први званични предлог за подизање цркве на згаришту моштију Светог Саве. Такође ми је било врло интересантно да пронађем лик Светог Саве у два рукописна комедијама крајем 19. века чиме се сведочи да је култ Светог Саве бар у тим комедијама био врло близак култу Светог Влаха у Дубровнику – значи заштитнику града Дубровника, а све се касније читава на једној графици Марка Мурата где су Свети Сава и Свети Влахо стављени један поред другог.

Значи, много тога чека да се на овај начин пронађе и да се сложи у једну слику коју ми књижевни и културни историчари настојимо да докучимо. Ја само могу још рећи за крај, уз сву захвалност коју понављам градској библиотеци, да ћу настојати да се одсад видимо ако не ове, оно бар следеће године са једном новом књигом чија је тема мало општија али мислим да је дошло време, после мојих књига из православног па из католичког Дубровника, да се напише једна културна историја Дубровника 19. века.

ДОДЈЕЉИВАЊЕ ПЛАКЕТА

Жири Међународног сајма књига „Трг од књиге“: Никола Маловић, Ратомир Павловић, Добривоје Петровић овако је одлучио о наградама овогодишње манифестације:

ЗА ИЗДАВАЧКИ ПОДУХВАТ НАГРАЂЕНИ СУ:

- 1. Авангардни часопис Зенит у издању Народне библиотеке Србије, Института за књижевност и уметност – Београд и СКД Просвјета – Загреб, фототипско издање Интернационалне ревије за уметност и културу.**

Авангардни уметник Љубомир Мицић покренуо је овај часопис фебруара 1921. у Загребу. Након три године, редакција „Зенита“ је премјештена у Београд гдје наставља, са радом све до децембра 1926, када је објављен последњи 43, и забрањени број овога часописа. „Зенит“ је као и сви авангардни часописи тога доба оспоравао „затечене структуре националних култура и њихових митова“, залажући се за нове форме и нову уметност, па самим тим и нови тип европејства.

Уз фототипско издање „Зенита“ објављена је и монографија „Зенит од 1921-1926“ чији су аутори Видосава Голубовић и Ирина Суботић. Монографија „Зенит 1921-1926“ обухвата студије о књижевној и визуелној структури „Зенита“, комплетан летопис часописа, биографије свих сарадника, библиографију попис литературе о „Зениту“ и зенитизму, као и драгоцену вебографију. Књига је штампана у пуном колору на 530 страна и опремљена је са илустрацијама из часописа, као и фотографијама актера из тог доба.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

„Зенит“ је часопис неисцрпних могућности, оно што је било занимљиво у „Зениту“ јесте његова неухватљивост и може се и данас читати као актуелан у овом добу.

2. Изабрана дела Бранимира Шћепановића у издању издавачке куће Нолит-Београд.

Изабрана дјела Бранимира Шћепановића

„Један од највећих прозних писаца српске књижевности 20. вијека већ одавно признат и високо рангиран у свјетској јавности.“

Један од 400 највећих свјетских писаца, који је у париском Либерасиону одговарао на питање „зашто пишете“.

Заступљен је у бројним антологијама код нас и у свијету. У антологији свјетске књижевности коју је објавила Француска енциклопедија под насловом „Идеална библиотека“, међу 700 књига свих времена – од Гилгамеша Хомера и Библије до данашњих дана.

„Уста пуна земље“, за коју је Шћепановић добио Октобарску награду Београда одавно је у нас прешао тираж од 100.000 примјерака.

ЗА ЕДИЦИЈУ НАГРАЂЕНИ СУ:

*** Српска књижевна задруга за јубиларно 100-то коло**

Награђујемо јубиларно Стото коло Српске књижевне задруге у Матици српској. Српска књижевна задруга је од оснивања била „први и прави издавач међу Србима“ а њена мисија је одувјек „колико књижевна и културна толико и просветитељска и национална“.

Дух традиције и дух савремености су два кључна принципа који су овдје заступљени. Коло је састављено искључиво из нових рукописа наших савремених писаца и стожер је српске културе које ради на просвећивању српског народа и распростирању српске књиге.

У Стотом колу су приче Давида Албахарија „Сваке ноћи у другом граду“, и Драгана Лакићевића „Лудачки рукопис“, књига пјесама Драгомира Брајковића „Песма у песми“, Ђорђа Сладоја „Манастирски баштован“ и Новице Тадића „Баволов друг“ и драма Душана Ковачевића „Генерална проба самоубојства“.

Академик Чедомир Попов, имао је част и задовољство да у Јубиларном колу Српске књижевне задруге објави своју књигу „Источно питање и српска револуција 1804-1918“ а ту су и историографска студија Радосла Љушића „Српска државност 19. вијека“ и дјело Дарка Танасковића је жк „Ислам догма и живот“. Шестокњижје романа чије „Семољ људи“ Мира Вуксановића, „Учење језика“ Милована Данојлића, „Исповјести“ Мома

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

Капора, „Принц и сербски спаситељ“ Милицава Савића, „Сара“ Петра Сарића и „Заувијек“ Павла Угринова.

Како је најављено, до краја године изаћи ће и „Пут којег нема“ Матије Бећковића, „Гласови у ветру“ Гроздане Олујић и „Нојева баркан 3“ Миодрага Б. Протића.

* Архипелаг – Београд за едицију Златно руно

Ова едиција обухвата књиге наше, европске и свјетске литературе, које су значајне за слику свијета у којем живимо.

У њој су писци Никола Моравчевић са књигом „Витез у доба зла“, Роман Симић са књигом „У што се заљубљујемо“, Милан Кундера са књигом „Успоравање“, Давид Гросман са књигом „Види под : љубав“, Давид Гросман такође са „Њено тело зна“, Никола Моравчевић „Светло запада“, Владислав Бајац „Хамам балканиа“, Карлос Фуентес „Срећна породица“, Берђ Конрад „Одлазак од куће и повратак кући“, Вида Огњеновић „Отровно млеко маслачка“, Вилијам Волман „Централна Европа“, Јелена Ленголд „Вашарски мађионичар“, Михаило Пантић „Мала кутија“ и Борислав Чичовачки „Писмо из Амстердама“.

„Златно руно“ је најпознатија едиција Архипелага. Објављујући дјела врхунске савремене литературе, едиција „Златно руно“ представља књиге у знаку најизводљивије маште и обликује архипелаг модерне свјетске књижевности. До сада је већим дијелом објављена.

• ЗА НАЈЉЕПШУ КЊИГУ:

1. ЛОГОС – БЕОГРАД

Опрема књига: Чингиса Ајтматова: “Када падају горе” и “Губилиште”, Емброса Бирса “Гроб без дна” и Јасунари Кавабата “Велемајстор”.

По нашем мишљењу Логос и Ана Недељковић су направили прави, освежавајући искорак у опреми ових књига. Избегавајући замке коњуктуре, минималистичким али дубоко промишљењим приступом остварили су управо снажну визуелну комуникацију са читаоцем и пре самог читања. У задатим, класичним оквирима формата И уз изузетно квалитетно одмерен слог, направљена је права, мала графичка бравура која једноставно не може да не буде примећена.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

- ЗА ДЈЕЧИЈУ КЊИГУ ГОДИНЕ

1. ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Пољска мишица/ Филолошки факултет Београд,

Књига Пољска Мишица, руске књижевнице Јекатерине Корњејеве, у издању београдског Филолошког факултета, према најавама издавача отвара врата читавој едицији “Од слова до слова”. Идеја двојезичког издања за децу, испраћена је лепом ликовном опремом, без претенциозности у опреми

али са јасном едукативном визијом. То је књига која не жели да фасцинира већ, пре свега, жели да буде вољена.

2. Књига за сваку девојчицу од Виолете Бабић у издању издавачке куће Креативни центар-Београд

За Дјечију књигу године награђујемо „Креативни центар - Радиус“, Херцег-Нови, „Књига за сваку девојчицу“ аутор Виолета Бабић. Ова едиција и ова књига улазе у свијет дјечије маште и живота заслужују пуну пажњу сваке породице, јер су дјеца наша будућност.

Последње али не и најмање важно предлажемо свима на читање књигу аутора Борислава Пекића „Маргиналије и моралије“, једно брилијантно сведочанство о сачуваном времену, карактеристичне мисли идеје и фрагменти из Пекићевих романа, прича и драма, из књижевне и политичке есејистике, из необјављених дневника из туђине и писама књижевним пријатељима из објављене и необјављене заоставштине.

„Маргиналије и моралије“ јесу подсетник и за Пекића могућа мапа пишчевих књижевних тема преглед идеја у његовом дјелу. Књига је незаобилазни подсетник душевне и духовне културе његовог писања.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

РИЈЕЧ НА ЗАТВАРАЊУ „ТРГА ОД КЊИГЕ“

Радован Божовић, предсједник Организационог одбора
Међународног сајма књига Трга од књиге

ХАРМОНИЈА ТРГА, ГРАДА И СВИЈЕТА КЊИГА

У име Организационог одбора Трга од књиге и Општине Херцег-Нови, као покровитеља ове манифестације, задовољство ми је да Вас вечерас поздравим. Ова ријеч на затварању би требала да садржи резиме овогодишњег сајма. Да изрази утиске претходних осам вечери нашег сабирања на овом прелијепом тргу, Тргу, који је сам од себе пун духовног богатства и умјетничких вриједности. Када се на таквом мјесту донесе књига, изговори стих или прочита мудра мисао, то се претвара у један лијепи доживљај који ћемо дуго памтити, а најмање до следећег Трга од књиге. Постигли смо хармонију између, пажљиво клесаног и слаганог, камена на овом Тргу и књиге овдје изложене, тако да су једно другоме дали квалитет. Књига на овом мјесту више вриједи и значајнија је, а Трг Херцега Стјепана је са књигом добио свој садржај, још једну употребну вриједност. Наравно, овај спој се дешава на правом мјесту, испред Градске библиотеке, такорећи у њеном дворишту. Ова Јавна установа брижљиво припрема и осмишљава "Трг од књиге" и то је један логични наставак континуираног квалитетног рада током читаве године. Наравно, из сваке манифестације извлачимо и поуке и трудићемо се да сваке године Међународни сајам књига буде квалитетнији и разноврснији. Морамо и ми да мијењамо стереотипе и рушимо табуе, као што то раде и књижевници кроз историју. Из тог разлога свака сугестија и примједба је добродошла, а критике сматрамо добронамјерним, тако да ћемо о свему размислити до следећег сусрета. Ако је слоган сајма "бирајте друштво, дружите се са књигом", онда је резиме "књига је преживјела, књига је вјечна". Сада смо се увјерили да је књига преживјела све изазове новог времена. Преживјела је нове технологије са разним врстама анимације, које нам "олакшавају" живот, убрзавају процес учења, комуникације, пословања итд. Чињеница је да само књига у рукама има своју тежину и дубину и да само она доноси суштинско знање, само она уздиже и обогаћује. Да је књига побједила ове изазове најбољи је доказ велики број дјеце и младих међу посјетиоцима сајма. Лијепо је било видјети како носе својој кући купљену књигу. Значи, књига је ипак одољела једноставном и једноличном задовољству играња видео игрица, сурфовања по интернету, "Фејсбуку" и слично. Књига ће преживјети и економску кризу. Сада када је све осим хране постало луксуз за породични буџет, ипак је свако пронашао нешто пара за неко занимљиво штиво за себе и своју дјецу. Такође, књига не зна границе и савладаће све границе, како физичке, тако и менталне. Књиге су дошле из више земаља и прошле су и царинске дажбине и ПДВ-е, а занимљиво је да је, због великог броја наслова а мале укупне вриједности, најкомпликованија царинска процедура око увоза књига. Ипак, истрајали смо сви да овај драгоцјени терет, књига, дође

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

на Тргу, на чему се захваљујем свим овогодишњим излагачима, а посебно нашем дугогодишње партнеру, предузећу "Балкан штанд" из Београда.

"Херцеговско културно љето" постаје све топлије, јер се фестивали смјењују као на траци. Послије "Сунчаних скала", "Дана музике" и "Трг од књиге" вечерас гаси своје рефлекторе и мјесто на херцеговској културној позорници уступа "XXIII Филмском фестивалу Херцег-Нови – Монтенегро филм фестивалу", који почиње за три дана. Дакле, Херцег-Нови ће и даље испуњавати културне рубрике свих медија и у Црној Гори и у земљама окружења.

КОНЦЕРТ - СТАРИ КАПЕТАН

најчешћи коментар.

Трг којим су осам дана одзвањале ријечи академика, као блага свјетлос разливала се поетска и прозна ријеч, музиком и пјесмом обојили су чланови херцеговске клапе Стари капетан.

Добар избор пјесама о Боки и Новом, али и композиција из њиховог богатог репертоара оставили су публику на Тргу до иза поноћи. Ваљало би овај програм поновити, био је

ОСврТ оСврТ ОСврТ оСВРт ОСВРТ

Желидраг Никчевић, књижевни критичар

НА ТРГУ СВЕ ИМА СВОЈЕ МЈЕСТО

Пошто сам већ неколико година узастопце на сајму и посматрач и директан учесник, можда сам пристрасан, али мени се чини да су програми све бољи, можда, а сасвим сигурно да је пријем наше публике све бољи. Значи да је Трг од књиге амбијент Богом дан да се чује жива песничка реч, да се чују наши позоришни и филмски ствараоци који овде говоре и врло озбиљни научни радници који своје књиге представљају у готово камерној атмосфери док се истовремено околу шетају туристи, пролазе деца, али све има своје место и од бестселера попут Кеџмановићевог Топа је био врео до научних дела као што су Дубровачке теме Ирине Арсић. Све има своју боју,

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ

Бирајте друштво, дружите се са књигама

звук, хармонију. Ја понекад чујем по граду, али и у Подгорици и Београду да препричавају шта су овде чули и да по томе праве неке своје критеријуме. На штандовима је ситуација мало компликованија јер је простор ужи, али колико сам ја разговарао са издавачима и они су јако задовољни с обзиром да је сезона и да се књиге теже купују него зими и у великим градовима. Од дечијих програма, до музичких програма, чисто литерарних, књига нових аутора који су значајни на ширем простору српског језика, до озбиљних научних дела која презентирају на студиозан начин важни ствараоци.

Трг од књиге је постао тако еминентна културна манифестација која нема само књижевни значај него шири културни, па и духовни. Ту је и Светигора која се представља ове године са дечијим програмом, условно речено локални ствараоци који својим делима о Боки Которској доприносе продубљивању наших знања о прошлости и то има свој пуни смисао. Промоцију романа Топ је био врео Владимира Кеџмановића бих издвојио и промоцију књиге "Манастирски баштован" песника Ђорђа Сладоја који живи у Новом Саду. То су били најквалитетнији литерарни прилози овогодишњег Трга од књиге.

Критике да недостају црногорски писци чуо сам прве вечери у тренутку када је сајам отварао проф др Ратко Божовић, кад је била промоција едиције 100 словенских романа уредника Гојка Божовића о којој сам говорио ја. Значи три човека одавде који нешто значе на ширим просторима, тако да су само те прве вечери те примедбе потпуно обесмишљене. Друга је ствар ако критичари мисле да мере степен оданости тренутној власти или државно политичком систему. Не знам на који се начин Тргу од књиге може оспорити национални значај. Ради се о томе да у Црној Гори постоји десета писаца који себе сматрају ексклузивно црногорским и који заузимају 99 одсто културног простора. Овај простор не заузимају. Њима не би било довољно овде само да гостују него би вероватно хтели да и нас натерају и ове људе да их слушају. А то се у књижевности и култури тако не дешава. То је просто питање квалитета. Значи програм се прави с обзиром на издавачке и књижевне успехе током године. Ако неком ту баш недостаје Бечановић, Горановић, Брковић, Николаидис, Спахић, онда жалим случај.

Тешко је Трг од књиге поредити са осталим сајмовима у региону с обзиром да су то велики сајмови. Овде је ипак атмосфера специфична. Мањи је, мање је ту књига, али је атмосфера нешто што је заиста специфично и што у садашњим црногорским условима заслужује максималне похвале.

ОСврТ оСврТ ОСврТ оСВРт ОСВРТ

Будимир Дубак

ТРГ КАО ПРАЗНИК КЊИГЕ

У сваком случају ово је један празник књиге; од тога шта је све изложено до програма који могу да се прате. Сваке вечери наступају изузетни ствараоци, гдје се представљају капитална дјела и актуелна дјела савремене књижевности, и заиста, ово је просто једна жижа културних збивања, не само у Херцег Новом него ја мислим на цијелом приморју. Јер, ово је манифестација која очигледно није прављена по неким критеријумима "дајте да видимо ко је наш, а ко је њихов" што је нажалост је доминантно данас у култури у Црној Гори, него се овдје ради о квалитету, па је представљање квалитета оно што је најважније и што је свима нама потребно. Дакле, све најбоље оцјене - то могу да кажем на основу онога што сам ја досада имао прилике да уочим.

С друге стране, слушам промоцију едиције "100 словенских романа" и не знам шта се десило са учешћем Црне Горе у том сјајном пројекту – али, видим да је нема. Зашто је изгубила прилику - то не знам, међутим Црна

Гора је са званичном политиком, па и културном- разумје се, као сегментом те генералне политике, изгубила, бојим се, цивилизацијску прилику да се сврста међу озбиљне државе. Земља која укида језик на коме је написано све што је написано у њој, од "Октоиха", преко Његоша до наших дана, и која се одриче тих вриједности на којима почива, логично је и да је изгубила прилику да се укључи у све остале озбиљне токове европске књижевности, колико год се она позивала на Европу.

Она се сврстала у позицију да објави рат самој себи; онај ко самог себе поништава и негира, логично је да не тражи, и не треба да тражи, да га неко други афирмише и разумије. Али у томе, крајње су ствари логичне; бојим се да нас воде све даље и даље у ћорсокак.

Анкета... АНКЕТА ... Анкета ... АНКЕТА ... Анкета

Драгана, правник

Допада ми се. Осјеећа се напредак од године до године. Ове ми се гоидне рецимо сајамске промоције чине некако још осмишљеније него прошле. Вољела бих да има простора да се сајам прошири, и по трајању и по броју излагача.

Митар, професор

Овај Трг је фантастичан. Сајам не толико, али функционише. Волим ту атмосферу живота и књижевности који се овдје прожимају. Волим што на малом простору могу да сусретнем академика, књижевника и заинтересованог читаоца, у разговору. То су невјероватне могућности.

Бојана, студент

Тражила сам неку стручну литературу али одлазим са много добрих наслова из лијепе књижевности. И није ми жао што нисам нашла оно што сам тражила. Мени прија ова креативна гужва. Кад човјек посматра са стране изгледа као некакав колоплет, али кад боље осмотри уочљив је итекакав ред. Добре цијене ове године су за похвалу. Вољела бих да на сајму видим и издања Геопоетике. Али све је у ствари у реду. само напријед.

Николина, пензионер

Долазила сам са унуцима. И они су нашли неке лијепе сликовнице и ја сам нашла неке књиге које мени одговарају. Цијене су подношљиве.

Мирослав, студент

Једном ријечју – лијепо. Боље него у Подгорици, мање него у Београду, али квалитетно, свака част.

МЕЂУНАРОДНИ САЈАМ КЊИГА – ТРГ ОД КЊИГЕ 2009. ГОДИНЕ
Бирајте друштво, дружите се са књигама

□■□■□■□

◇ **Организатори Међународног сајма „Трг од књиге“**

Општина Херцег – Нови

ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег – Нови

ЈУК Херцег фест

НВО Књижевна заједница Херцег – Нови

◇ **Организациони одбор:**

Радован Божовић, Невенка Митровић, Биљана Ивановић

Савјет:

Проф. др Мило Ломпар
Др Горан Максимовић
Зоран Живковић
Гојко Божовић
Јанко Брајковић
Желидраг Никчевић
Невенка Митровић
Проф.др Драган Копривица
Селимир Радуловић

◇ **Књижевни критичар:**

Желидраг Никчевић

◇ **Жири Међународног сајма књига „Трг од књиге“:**

Никола Маловић, Ратомир Павловић, Добривоје Петровић

◇ **PRESS служба и редакција Билтена "Трга од књиге"**

Витка Вујновић
Драгана Влаовић